

ДНЕВНИКЪ

(стенографски)

на

XIV-то обикновено Народно събрание.

Втора редовна сесия.

XIII заседание, срѣда, 4 ноемврий 1909 г.

(Открито отъ подпрѣдседателя г. Н. Гимиджийски, въ 3 ч. 20 м. слѣдъ пладне)

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: (Звъни)
Засѣданието се отвара.

Моля г. секретаря да прочета списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь А. Христовъ: (Прочита списъка.
Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: В. Александровъ, Г. Арабаджиевъ, П. Беровъ, К. Велиновъ, Н. Вельовъ, П. Войниковъ, С. Георгиевъ, В. Димчевъ, В. Дяковичъ, А. Екимовъ, Т. Искровъ, Д-ръ Г. Калинковъ, Г. Кермедчиевъ, Н. Коларовъ, Т. Константиновъ, Г. Конринаровъ, М. Кърнаровъ, Н. Кжневъ, А. Милчевъ, Ц. Мисловъ, Т. Михайловъ, К. Нетковъ, К. Новаковъ, Д. Папазовъ, П. Паскалевъ, П. Петровъ, А. Поповъ, Д-ръ С. Поповъ, Д. Поповъ, Г. Радойковъ, Д. Рашевъ, С. Родевъ, А. Русевъ, И. Самарджиевъ, Б. Токевъ, Д-ръ Х. Танчевъ и Х. Тричковъ)

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Отсъствуватъ 37 народни прѣдставители. Има на лице нужното число, за да се състои засѣданието законно.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ съобщавамъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че е разрѣшенъ отпускъ на слѣдующитѣ г. г. народни прѣдставители: на пещерския, г. И. Кюсеиановъ — 10 дни, на трѣнския, г. А. Русевъ — 5 дни, на орѣховския, г. К. Нетковъ — 10 дни, на софийския, г. Г. Данаиловъ — 3 дни, на самоковския, г. В. Моловъ — 2 дни, на казанлъшкия, г. Д. Папазовъ — 10 дни, на плѣвенския, г. А. Милчевъ — 4 дни, на еленския, г. Д. Поповъ — 2 дни, на куртбунарския, г. П. Пѣйчевъ — 10 дни, на русенския, г. К. Новаковъ — 10 дни, на русенския, г. И. Самарджиевъ — 3 дни, на анхиалския, г. М. Бакърджиевъ — 3 дни, на габровския, г. П. Паскалевъ — 3 дни, на къзблагашкия, г. Т. Искровъ —

3 дни, на русенския, г. И. Самарджиевъ — 1 день и на ловчанския, г. П. Войниковъ — 5 дни.

К. Мирски: Остава да се даде отпускъ вече почти на всинца ни. (Веселостъ)

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Съобщавамъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че е постѣпило прѣдложение отъ Министерството на външнитѣ работи, за одобрение турско-българския протоколъ и съглашението по мюфтийския въпросъ, подписани въ Цариградъ на 6 априлий 1909 г., и съгласителното съ компанията на източнитѣ желѣзници, подписано въ София на 13 юний 1909 г. Това прѣдложение ще бѣде напечатано, раздадено на народнитѣ прѣдставители и своеврѣменно поставено на дневенъ редъ.

Съобщавамъ, че е постѣпило отъ Министерството на финанситѣ прѣдложение за одобрение отъ Народното събрание руско-българския договоръ отъ 6 априлий 1909 г., за сключването на единъ заемъ отъ 82 милиона лева. Този договоръ ще бѣде раздаденъ на народнитѣ прѣдставители и своеврѣменно, по рѣшението на Събранието, поставено на дневенъ редъ.

Постѣпилъ е отъ Министерството на търговията и земледѣлието, за разглеждане отъ Народното събрание, законопроектъ за измѣнение и допълнение закона за Дирекцията на статистиката. И този законопроектъ ще бѣде раздаденъ своеврѣменно на народнитѣ прѣдставители и своеврѣменно поставенъ на дневенъ редъ.

Слѣдъ това пристѣпваме къмъ дневния редъ — изслушване рѣчитѣ на г. г. министритѣ по отговора на тронното слово.

Има думата г. министъръ-прѣдседателтъ.

Н. Козаревъ: Прѣди дневния редъ има да направя едно кратко заявление.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Моля Ви, г. Козаревъ.

Н. Козаревъ: Само двѣ думи искамъ да кажа. Г. г. народни прѣдставители! Въ послѣдното засѣданіе, въ понеделникъ, при прѣкращение на дебатитѣ нашата група се онеправда, и азъ съмъ длъженъ да констатирамъ тукъ този фактъ. Въ 6 ч. и четвъртъ отидохъ при прѣдседателя, г. Славейковъ, за да направя справка за записанитѣ оратори и му заявихъ, че нашата група желае да се изкаже чрѣзъ г. Каназирски, който е тукъ, тъй като опрѣдѣлениятъ отъ групата ораторъ, г. Теодоровъ, отсъствуваше.

Нѣкой отъ мнозинството: То е свършено вече.

Н. Козаревъ: Моля ви се. — Г. прѣдседателятъ записа оратора, като, обаче, ми каза, че радомирскиятъ народенъ прѣдставителъ, г. Рангелъ Яневъ, е записанъ осми ораторъ по редъ и той ще прѣкрати дебатитѣ. Азъ отидохъ при г. Рангелъ Яневъ, призовавамъ за свидѣтел и дрѣновския народенъ прѣдставителъ, който седѣше при него, и въ негово присѣствие го помолихъ да не прѣкращава дебатитѣ, докато не се изкаже и нашата група, и той полу ми обѣща, обаче, при прѣкращенето на дебатитѣ, болшинството, което гласува за прѣкращение на дебатитѣ, е схванало, че опрѣдѣленото отъ нашата група лице да говори е отсъствувало, че не може да се чака г. Теодоровъ да дойде и говори. Безспорно е, че парламентътъ не може да чака никой народенъ прѣдставителъ, но фактъ е, че отъ нашата група бѣше записанъ г. Каназирски, който бѣше готовъ въ тоя случай да говори.

А. Филиповъ: Той мълчеше.

Н. Козаревъ: Питайте г. Каназирски да каже, да-ли настояваше да говори, или мълчеше. — Независимо отъ това, даже г. Емануилъ Начевъ бѣше записанъ. Ето защо, споредъ мене, ако се придръжаме о традицията, тя е, че по-рано всѣкога всѣкитѣ групи сж се изказвали и тогазъ сж се прѣкращавали дебатитѣ. Още повече, че г. министрътъ на вътрѣшнитѣ работи въ XII-то обикновено Народно събрание е държалъ за тронното слово и е настоявалъ да се говори по него 15—25 дена. Ние никога не допускахме, че, ако болшинството допусна да се говори за свищовския изборъ 4 дена, ще прѣкрати дебатитѣ по тронното слово въ 3 дена. Ето защо, апелирамъ, ако е възможно, да допуснете нашата група да се изкаже.

Х. Славейковъ: Дълга да съобща, че декларацията на г. Козарева, какво съмъ заявилъ, че г. Рангелъ Яневъ ще прѣкрати дебатитѣ, не е вѣрна. Азъ казахъ: г. Рангелъ Яневъ ще говори девети и е възможно да прѣкрати дебатитѣ.

Н. Козаревъ: То е сѣ същото.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата по дневния редъ г. министръ-прѣдседателятъ.

Т. Теодоровъ: Въпросътъ, който повдига г. Козаревъ, е едно заявление, по което трѣбва да се произнесе Събранието.

Е. Начевъ: Вие сте длъжни, г. прѣдседателю, да попитате Събранието, одобрява ли прѣдложението на г. Козарева или не.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Г. Начевъ! Понеже не сте искали и не сте взели думата, моля Ви да си седнете на мѣстото. Въ миналото засѣданіе има взето рѣшение отъ Народното събрание.

Е. Начевъ: Нека се запише въ протоколитѣ, че на групата на народната партия не се е дало възможностъ да се изкаже.

С. Вабанджановъ: По причина, че ораторитѣ ѝ отиватъ да защищаватъ дѣла въ сѣдилищата.

Х. Конкилевъ: Четири пѣти е виканъ Теодоръ Теодоровъ и не се яви.

А. Стамболийски: Нека се констатира, че си служите съ единъ безобразенъ правилникъ; тероризирате ни и не ни давате възможностъ да се изкажемъ.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Има думата г. министръ-прѣдседателятъ.

Министръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ ви изслушахъ съ дълбоко внимание и се надѣвамъ, че вече за това ще бѣда удостоенъ съ такова-же. Менѣ не ще е нужно много врѣме, за да отговоря не на всички, но на всичко, що вълнува и интересува уважащото народно прѣдставителство. Ще се помъча, щото самообладанието, което не ме напусна нито за минута чрѣзъ всичкото врѣме, когато слушахъ, да не ми изневѣри и прѣзъ врѣмето, когато ще говоря. Не ще и дума, че бѣлѣжката, която правя, визира не всички изслушани оратори. Справедливостта го иска да призная, че мнозинството отъ тѣхъ цѣлѣше елементарната истина, какво изопачаването на фактитѣ, личнитѣ закачки, инсинуацията въ нищо не могатъ засили една инакъ слаба, неубѣдителна аргументация. Азъ ще оставя настрана и празната фразеология, и всичко онова, къмъ което често се прибѣгва, за да се маскира личното, партийното, да се забули нищожността на една теза, която прѣднамѣрено се брани. Външната и вътрѣшна политика на кабинета не се нуждаятъ отъ тоя маниеръ на защита. Като всѣки кабинетъ, и той има своитѣ грѣшки. Той има куража да признае това, но той има двойно по-голѣмия — да иска, щото да му бѣдатъ признати заслугитѣ тамъ, дѣто, споредъ неговото

разбиране, тѣ съществуватъ. Напитѣ грѣшки не сж само наши, тѣ сж въ връзка съ миналитѣ управления. Ето защо, нека ми бжде позволено въ рѣчта си да минавамъ отъ една позиция къмъ друга, отъ отбрана къмъ атака, споредъ случая, който ще дискутирамъ. Случаятъ, въ който намъ прѣдстои да се защитимъ чисто и просто, да признаемъ вината си, е единъ, че не направихме най-доброто. Противъ това обвинение азъ не ще се опитвамъ дори да се защитавамъ. Но че ние направихме едно поне малко добро прѣзъ двѣгодишното близо наше управление, че ние се мъчихме да изпълнимъ дълга си спрѣмо България, да запазимъ нейното достойнство, да защитимъ нейнитѣ интереси — това ще отстоявамъ всѣкога и противъ всички съ всички сили. И азъ ще бжда, като моитѣ другари, безкрайно щастливъ, ако единъ день въ вашата бѣдѣща управническа дѣятелностъ, застанали тукъ, като насъ, когато ще давате отчетъ народу за своето управление, да може да кажете съ спокойна съвѣстъ, поне толкова, колкото насъ, „Да, ние се помъчихме да изпълнимъ дълга си спрѣмо България. Изпълнихме ли го, за това нека сѣди българскиятъ народъ.“

Слѣдъ това малко, за голѣмо съжаление, прѣдизвикано прѣдисловие къмъ рѣчта ми, азъ минавамъ прѣко на нейната тема.

Г. г. народни прѣдставители! Придържайки се горѣ-долу о реда, който слѣдва тронното слово по външната политика, азъ считамъ за нужно, прѣди всичко, да дамъ на народното прѣдставителство една скица, едно, какъ да кажа, извънредно кратко — повтарямъ, извънредно кратко — изложение на перипетиятъ, ако не на политическитѣ обстоятелства и условия, при които получи международна санкция търновскиятъ актъ, или, което е сжщото, при които биде призната независимостта на държавата ни. Това ми е нужно да направя по двѣ съображения: първо, за да възстановя истината и фактитѣ, второ, за да използвамъ послѣднитѣ за своитѣ заключения, съ които ще имамъ въ послѣдствие да запозная уважаемото народно прѣдставителство.

Г. г. народни прѣдставители! Вие ще помните добръ, че миналата година ние се разпростихме съ васъ наскоро слѣдъ демобилизирането на осмата, сега вече историческа, Тунджанска дивизия. Мобилизирането на послѣдната биде съпроводено съ една енергична нота на правителството, отправена къмъ Турция и връчена, споредъ общоприетия редъ, за свѣдѣние на всички велики сили, на тѣхнитѣ прѣдставители тукъ, въ София. Тая нота завършваше съ алтернативата: или Турция ще приеме направеното ѝ отъ българското правителство прѣдложение, да приеме 82 милиона лева като обезщетение за завзетитѣ източни желѣзници и за румелийската данъ, или-же да го отхвърли и да понесе послѣдствията, които биха могли да произлѣзатъ отъ окончателното сжсване на прѣговоритѣ между насъ и нея по всички въпроси, така или иначе, свързани съ прокламираната незави-

симостъ на България. Тукъ му е мѣстото да забѣлѣжа, че прѣди тая нота исканията на Турция за обезщетение се възкачваха на стотици милиона левове; слѣдъ тая нота, по-точно малко прѣди нея, това искане за обезщетение се намали до 125 милиона лева; но, заради това, къмъ него се добави друго едно, което заслужава вашето внимание — искането за ректифициране на границата между България и Турция откъмъ Одринско. Направеното отъ насъ прѣдложение на Турция не биде прието отъ послѣдната. Прѣдявениятъ къмъ насъ искания въ повече отъ тѣзи, що признаваше нашето прѣдложение, респективно нашата нота, бидоха отблъснати отъ българското правителство. Положението стана застрашително; отношенията между България и Турция се натегнаха дотамъ, щото единъ въоръженъ конфликтъ стана дѣло не невъзможно. Готови на всичко, ние бѣхме рѣшени да посрѣпнемъ геройски всѣка евентуалностъ. Тѣкмо въ тоя моментъ послѣдва интервенцията на нашата освободителка, интервенция, не ще и дума, прѣдизвикана, колко отъ желание да се запази мира на Балканитѣ, толкова и отъ желанието да се помогне на създадената отъ нея же България. Намѣсата на Русия биде поддрѣпена отъ такава-же на двѣ други правителства — на Франция и на Англия. Съ тая намѣса конфликтътъ се избѣгна; но на въпроса за припознаване нашата независимостъ биде сѣдено да стои още относително дълго врѣме откритъ по причини общи и специални. Общитѣ причини, на които правя илюзия, сж слѣднитѣ. Прѣди всичко, Турция прѣживѣваше една политическа криза, криза, която едва завърши, ако е завършена, на 31 мартъ т. г. съ детронирването на бившия султанъ Абдулъ-Хамида. Втората е тая, както вамъ не ще да е безизвѣстно, че по това врѣме ставаше обмѣнъ на мисли между кабинетитѣ на великитѣ сили върху въпроса за свикване на една конференция, която да траншира, така или иначе, както нашия въпросъ, така и въпроса за анексията на Босна и Херцеговина, така и всички други въпроси, прѣко или косвено свързани съ 22 и съ 23 септемврий м. г., въпроси, които можеха дори да прѣдизвикатъ пълната ревизия на берлинския трактатъ. Азъ казахъ, и го повтарямъ, че когато Турция отхвърли направеното ѝ отъ насъ прѣдложение, поддрѣпено съ мобилизирането на VIII-та Тунджанска дивизия, положението бѣ станало застрашително за мира. Слѣдъ намѣсата на тритѣ велики сили — Франция, Англия и Русия — положението като че ли се подобри, като че ли влѣзе въ нормалния си пѣтъ, и, по свѣтитѣ на нѣкои отъ сжщитѣ сили, трѣбваше да заміне за Цариградъ единъ делегатъ на българското правителство, който да проучи и да доуреди нѣкои спорни между насъ и Турция, недоразрѣшени въ Петербургъ, въпроси между г. г. Изволски, министъръ на външнитѣ работи на Русия, и Рифаатъ паша, министъръ на външнитѣ работи на Турция. Като делегатъ на българското правителство

замина за Цариградъ уважаемиятъ ми колега, министърътъ на търговията и земледелието, г. Липчевъ. Едновременно почти съ него потеглиха за Петербургъ другитъ ми двама отлични другари, г. министърътъ на финанситъ и г. министърътъ на външнитъ работи и на изповѣданията. За прѣговоритъ въ Петербургъ на послѣднитъ двама азъ не ще кажа ни дума: това не влиза въ задачитъ на моето кратко изложение, на скицата за военитъ прѣговори между България, Турция и силитъ по въпроса за припознаването независимостта на България. Кolkото за прѣговоритъ на г. Липчева въ Цариградъ, ще трѣбва да кажа нѣколко думи.

Прѣдъ видъ на сключената конвенция въ Петербургъ между г. г. Изволски и Рифаатъ паша, отъ името и за смѣтка на тѣхнитъ държави, конвенция, по силата на която Турция се задължаваше да припознае независимостта на България срѣщу платенитъ ѝ отъ Русия 125.000.000 л., трѣбваше да се прѣдполага, че на нашия делегатъ въ Цариградъ не ще прѣдстои нѣщо особено да прави, че недоразумѣнията по дребнитъ въпроси лесно ще се изравнятъ между него и турското правителство. Нашиятъ прѣдположение, толкова естествени въ случая, не се сбъднаха. При прѣговоритъ между г. Липчева и турското правителство изникнаха маса недоразумѣния; повечето отъ тѣхъ бърже се изгладиха и изравниха, но изникнаха и такива, които заплашваха да върнатъ положението къмъ врѣмето, което прѣдшествуваше мобилизирането на VIII-та Тунджанска дивизия. Двѣ отъ тия недоразумѣния азъ мисля, че мога да цитирамъ прѣдъ уважаемото народно прѣдставителство. Първото бѣ, че Турция прѣяви къмъ България нови искания, които се възкачваха на нѣколко десетки милиона лева, които тя смяташе, че се дължатъ отъ българската държава на нѣкои нейни подданици за частнитъ тѣхни креанси къмъ българската хазна. Второто недоразумѣние бѣ, че както Турция, така и компанията на източнитъ желѣзници пожелаха, щото България безъ друго да опрѣдѣли дѣла, участието имъ въ сумата, що България се задължаваше да плати за завзетитъ източни желѣзници. Първото искане българското правителство не можеше да приеме по съображения, че смяташе, какво мисията на г. Липчева въ Цариградъ има по-другъ характеръ — че тя има за задача, за цѣль да уреди въпроси отъ международенъ характеръ, а не отъ чисто частенъ такъвъ, ако щете, отъ частно-международенъ, за едни креанси, които отдѣлни турци били имали срѣмо българската хазна. Второто искане българското правителство също не можеше да приеме по тази проста причина, че не нему се падаше да изравни спорнитъ правоотношения между собственика на източнитъ желѣзници, турското правителство, и концесионеритъ на сѣщитъ, компанията, възъ основа на едни спорни между двата контрагента задължения. Това гледище на българското правителство по двата цитирани въпроса не биде сподѣлено нито отъ компа-

нията на източнитъ желѣзници, нито отъ турското правителство. Всѣки отъ контрагентитъ, така да кажа, България и Турция отъ една страна, компанията отъ друга, заставаха твърдо на позициитъ, що бѣха заели по третиранитъ отъ насъ тукъ два въпроса, и не обнаружваха никакво намѣрение, за да направятъ нѣкакви концесии на своя противникъ. Най-малко бѣше разположено да напусне по тѣхъ завзетата позиция българското правителство. Положението стана безизходно, и то за трети пътъ слѣдъ 22 септември. Ако паметьта не ми изневѣрва, къмъ 3 или 4 априлий, азъ, който управлявахъ по това врѣме Министерството на външнитъ работи и на изповѣданията, тѣй като титулярътъ на това министерство се намиралъ въ Петербургъ, счетохъ за нужно да прѣдупрѣди прѣдставителитъ тукъ, въ София, на тритъ велики сили — Франция, Англия и Русия, които извънредно много ни помагаха прѣзъ всичкото врѣме на прѣговоритъ — и сега ще си припомните думитъ, които ви казахъ миналата сесия, че ние имаме повече приятели, отколкото вие мислите — счетохъ за нужно, повтарямъ, да ги прѣдупрѣди, че ако до 3—4 дена въ Цариградъ не биде подписана конвенцията, съ която да се припознава независимостта на България, делегатътъ на българското правителство, г. Липчевъ, ще биде извиканъ въ София, а българското правителство ще има да помисли за други пътища, които водятъ сѣ къмъ сѣщата цѣль, която то гонѣше въ Цариградъ.

Ето ви перипетитъ, ето ви, ако щете, прѣговоритъ, прѣзъ които мина припознаването независимостта на България. На 6 априлий въ Цариградъ отъ г. Липчева, като прѣдставителъ на българското правителство, и Рифаатъ паша, като такъвъ на турското, въ присѣствието на посланицитъ на тритъ велики сили, които бѣха прѣдизвѣстени тукъ, въ София, на 3 или 4 априлий, именно Англия, Франция и Русия, биде подписанъ договорътъ, съ който се припозна независимостта на България. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Азъ мисля, че, възъ основа само на това кратко изложение, мога да имамъ смѣлостта да кажа прѣдъ уважаемото народно прѣдставителство и прѣдъ българския народъ, че по тоя исторически въпросъ правителството си изпълни дѣлта. „Да, ни се казва, но вие не изпълнихте другия ви дългъ.“ Безъ да го назовавамъ, кой е той, ще кажа само едно, че този другъ дългъ е дългъ на авантюриста. Авантюрата е напълно извинителна, когато ти се върши за смѣтка на този, който я прѣдприема; но тя е прѣстѣпна, когато се върши за смѣтка на единъ народъ.

Обаждатъ се отъ мнозинството: Браво!

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Но искатъ да ми напомнятъ декларацията на правителството, дадена отъ мене въ негово име: „Какъ

тогава вие можете да съгласите вашата линия на поведение съ вашето гледище върху една авантюристична политика, когато вие заявихте, че независимостта не се купува съ пари, а съ кръвъ? По тая декларация азъ имахъ честта да дамъ моитъ обяснения въ миналата сесия на Народното събрание; сега ще ги дамъ за втори и, надѣвамъ се, за последенъ път, ще ги дамъ малко пооткрито по простата причина, че миналата година въпроситъ бѣха само сложени, а днесъ тѣ сж разрѣшени.

Е добръ, г. г. народни прѣдставители, нема прѣкарването подъ знамената на стотина и повече хиляди български синове, което ние направихме прѣзъ онова тежко, опасно врѣме, което прѣживѣваше България, е въ разногласие съ декларацията, която азъ направихъ отъ името на правителството? Нема мобилизирането на VIII-та Тунджанска дивизия е въ противорѣчие съ сѣщата декларация? Нема се е забравило, че тя се направи по врѣме, когато Турция прѣяви искания спрѣмо България отъ стотици милиона лева? Тя прѣяви тѣзи искания не за да шитанира само България; нейнитъ искания, споредъ нейното разбиране, намираха оправдание въ разпоредбитъ на берлинския договоръ. Ние кжсакме последния въ Търново до толкова, доколкото той връзнаше България, доколкото той уреждаше васалитета ѝ, но малка България бѣше безсилна да го скжса въ останалитъ му части, които нормираха и гарантираха интереситъ не само на България, и не само — забѣлжете добръ — на Турция, но и на нейнитъ кредитори. Стотицитъ милиони, които Турция искаше като обезщетение не само за румелийската данъ, но и за данъта, която дължеше Сѣверна-България — княжеството въ тѣсната смисълъ на тая дума, а така сжщо за публичния ѝ дългъ — тя обосноваваше съ разпоредбитъ на берлинския договоръ. Да се пазятъ тия разпоредби имаше интересъ не само Турция. Който отъ малко-малко се занимава съ тоя въпросъ ще се договѣди, кои бѣха държавитъ, които поддържаха тия апетити на Турция. Но Турция и държавитъ, за които е рѣчъ, можеха да се позоватъ, за да отстоятъ правотата на исканията си не само на разпоредбитъ на берлинския договоръ, а и на грѣшкитъ, ако щете, на българскитъ правителства по тая материя. Ако азъ бихъ могълъ да извадя отъ държавнитъ архиви всичко що има по тоя въпросъ, каква буря отъ негодувание би се вдигнала тукъ! Азъ ще извадя, обаче, само една страничка отъ тамъ, защото днесъ тя стана вече достояние само на историята, но прѣди 6 априлий, когато още не бѣ подписана конвенцията отъ г. Ляпчева и Рифатъ паша, тя имаше не само такова значение. Въ държавнитъ архиви се намира едно постановление на Министерския съветъ отъ 1881 г. още, постановление, взето по прѣдложението на управляющия тогава Външното министерство покойниятъ Д-ръ Стойловъ, отъ други такива же като него видни въ нашата исто-

рия политически личности, като Петка Каравеловъ, като Славейкова — постановление, съ което се натоварва министърътъ на външнитъ работи да помоли великитъ сили, щото тѣ да опрѣдѣлятъ не само румелийската данъ, която, ако се не лѣжа, се плащаше вече, но да се опрѣдѣли каква данъ трѣбва да плащаме за княжеството и каква частъ отъ публичния дългъ трѣбва да поеме България. Лесно е, г. г. народни прѣдставители, както виждате, да се даватъ съвети, но мжчно, за да не кажа невъзможно е да се изпълнятъ тѣ прѣдъ видъ трактатитъ, които ни вържатъ, прѣдъ видъ грѣшкитъ на миналото.

Друго. Нема въ противорѣчие е това, което направихме ние, съ нашата декларация, когато знайно е, че българското правителство фиксира, какво цифрата, която ще се плати на Отоманската империя, нѣма да прѣвишава 82 милиона лева? Платиха се, наистина, 125 милиона лева — 43 милиона, слѣдователно, повече, но тѣ се платиха отъ нашата освободителка. За това, може би, ще кажа нѣколко думи на реда си, но мисълта, която мене сега занимава, е тая: да покажа, че между линията на поведение, която бѣ очертана въ дадената отъ мене декларация, и всичко онова, що се вършеше и извърши отъ 22 септемврий включително до 6 априлий т. г., когато се подписа конвенцията, съ която се признава независимостта на държавата ни, противорѣчието е само видимо. Ние не купихме независимостта на България съ кръвъ, но ние не я купихме съ нови тежести, съ уголѣмение службата на нашия държавенъ дългъ. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) Нека докажа това. Какви сж тежеститъ, г. г. народни прѣдставители, които лежеха върху бюджета на васалното княжество въ това му качество, и вслѣдствие на факта, че то не бѣше господаръ на цѣлата желѣзнопътна мрѣжа, която се намираще на неговата територия? Его въпросътъ. Прѣди, обаче, да отговоря на него, азъ трѣбва да направя слѣдната бѣлѣжка. Да — говори се, ако не тукъ, въ парламента, то извънъ него — вие имате заслуги и по провъзгласяването, и по припознаването независимостта на царството, но кажете ни съ какви жертви вие ги купихте? Ето питането, което намъ се задава при явния разчетъ да бждемъ, вулгарно казано, опрѣни о стѣната, да бждемъ приковани о позорния стѣлбъ. Е добръ, въпросътъ е сложенъ, азъ приемамъ да отговоря на него. И азъ ще стѣпя за минута само на почвата, на която стѣпиха нѣкои отъ нашитъ противници: на чисто бюджетна, на чисто финансово. Прѣди малко азъ се запитахъ, каква бѣ по тоя въпросъ, който ни занимава, службата на държавния ни дългъ. Ако ние разгърнемъ бюджета, ще намѣримъ, че, прѣди всичко, сж се плащали прѣди 22 септемврий 1908 г. 2.951.000 л., които съставляватъ румелийската данъ въ точната смисълъ на тая дума. Никой не ще иска да забрави, че освѣнъ тая загуба, така да кажемъ,

която имаше бюджетът вследствие васалитета на княжеството, имаше още два други: едната е, че ние, прѣдъ видъ на обстоятелството, че не бѣхме господари на нашата желѣзнопътна мрѣжа, трѣбваше да плащаме рефакции, за да можемъ да отвлѣчемъ частъ отъ трафика отъ Деде-агачъ за Бургазъ. Размѣрътъ на тия рефакции срѣдно не е билъ по-малкъ отъ 120—150.000 л. годишно. Народното прѣдставителство, което слѣди внимателно смѣтката, що правя, ще има и ще трѣбва да добави тая сума къмъ 2.951.000 л. Но, г. г. народни прѣдставители, ние, казватъ, имали сме грѣхъ спрѣмо България; за него днесъ ни съдятъ, корятъ ни, бичуватъ ни, но ние, грѣшникѣ, поправихме една чужда грѣшка — поне това ще признаете: парчето отъ желѣзнопътната ни мрѣжа Чирпанъ—Нова-Загора бѣ направено съ български милиони, експлоатацията му бѣха подарили на източната компания други, наши дневни политически противници, ние го върнахме, ние го направихме пакъ българско; то дава единъ приходъ годишно минимумъ отъ 200 хиляди лева. Тая загуба въ бюджета сега нѣма; този приходъ се прибираше отъ компанията на източникѣ желѣзници, а сега ще го прибира българската хазна. Събрани: 2.951.000 л., 150.000 за рефакции и 200 хиляди лева, които губѣхме отъ линията Чирпанъ—Нова-Загора, ще ни даде — не ми се сърдете; наустъ прѣсмѣтамъ — 3 милиона триста и нѣколко хиляди лева. Е добръ, това бѣше службата на нашия държавенъ, тъй да кажа, дългъ къмъ Турция вследствие васалитета на княжеството.

Какво е нашето задължение слѣдъ 22 септемврий? На г. г. народнитѣ прѣдставители е раздаденъ вече договорѣтъ за заема, който сключихме съ Русия, за 82 милиона лева. Тоя заемъ има за цѣлъ да покрие както откупването на желѣзницѣтъ, така и изплащането на румелийската данъ, съгласно съ нотата на българското правителство, за която вече азъ ви говорихъ. Службата по тоя дългъ, както виждате отъ самия договоръ, не ще бжде по-голямъ отъ 4.025.060 л., ако се не лъжа. Забравихъ, изпуснахъ изъ прѣдъ видъ, обаче, въ смѣтката, която правихъ по-рано, да туря други 100.000 л. наемъ, който плащаме за парчето Вакарелъ—Саранъ-бей. Ако тая сума, прочее, отъ 3 милиона четиристотинъ и нѣколко хиляди лева извадите отъ тая, що ще плащаме сега на Русия, отъ 4.025.060 л., ще излѣзе, че ние сме натоварили службата на държавния ни дългъ съ една цифра отъ около 600.000 л. Ако, г. г. народни прѣдставители, моята смѣтка би свършила тукъ, азъ съ отворено чело и съ спокойна съвѣсть пѣхъ пакъ да кажа, че ние сме оправдани прѣдъ българския народъ, че резултатѣтъ, що постигнахме, заслужаватъ жертвитѣ, които дадохме. Азъ трѣбва именно тукъ да кажа, че азъ не знаа, както и казахъ вече, менъ ми се чини, повече или по-голямъ политически резултатъ да е добиванъ безъ жертви, освѣнъ ако той не е плодъ на слу-

чайност. И за обективния политикъ, за добрия българинъ въпросѣтъ не е тамъ, че се даватъ жертви; въпросѣтъ е другадѣ — да-ли даванитѣ жертви се изкупуватъ съ постигнатитѣ резултати. Е добръ, г. г. народни прѣдставители! Даденитѣ отъ насъ жертви не сж нищожни — нищо нѣма нищожно, когато се дава за смѣтка на единъ народъ — но тѣ сж оправдани. Това искамъ да докажа азъ не за всѣки демагогъствующъ противникъ, а — за обективния, безпристрастенъ такъвъ.

Ако извадимъ сумата, казахъ азъ, отъ 3 милиона 400 и нѣколко хиляди лева, които плащаме прѣди, отъ сумата 4.025.060 л., които ще плащаме сега на Русия, излиза, че ще трѣбва да плащаме въ повече 600 и нѣколко хиляди лева. Натоварихме, слѣдователно, службата на държавния дългъ. Казахъ и ще повторя, ако тукъ би свършвала моята смѣтка, пакъ, съ спокойна съвѣсть, азъ бихъ могълъ да кажа на този народъ, че азъ не го продадохъ въ тая сдѣлка. За щастие не мое и не наше, що седимъ тукъ, но за щастие на цѣлия български народъ — смѣтката не тукъ се свършва. На 9 септемврий миналата година ние завзехме източникѣ желѣзници; на 9 септемврий тая година приблизително азъ имахъ възможностъ да изчисля какъвъ е приходѣтъ на завзетитѣ отъ насъ източни желѣзници и намѣрихъ, г. г. народни прѣдставители, че той е приблизително такъвъ — казвамъ приблизително, защото може да има грѣшка въ нѣкои десетки или стотици левове, но не десетки хиляди. За м. м. октомврий и ноемврий 1908 г. ние получихме 1.098.160 л.; за януарий до септемврий включително тая година ние получихме 3.137.748 л., което прави бруто приходъ 4.235.508 л. Азъ тутакси забѣлѣзвамъ, че изтеклата година бѣ една отъ най-лошитѣ, за да можемъ да намѣримъ истинския приходъ на завзетитѣ отъ насъ желѣзници. Прѣдъ видъ на политическитѣ обстоятелства, които ние прѣживѣвахме и които прѣживѣваха всички извънъ България, стокотоно движение по нашитѣ желѣзници бѣше извънредно намалено, а то понѣкога се дори и прѣустановяваше, заради това, защото зимата бѣше люта; та, продължавамъ, цифрата отъ 4.235.508 л. е минимумъ цифра на доходъ, намѣрена прѣзъ една неблагоприятна година. Срѣщу тая сума бруто приходъ отъ желѣзницѣтъ азъ съмъ изразходвалъ, като министъръ на пѣтицата и съобщенията, по рѣшение на Министерския съвѣтъ, по вотиранъ и изработенъ отъ него бюджетъ — защото такъвъ отъ Народното събрание нѣма и не можеше да има — една сума кръгла отъ 2.300.000 л. И тъй, като се приспадатъ разходитѣ по тия желѣзници отъ опова, що дадохъ сжщитѣ като бруто приходъ, остава една чиста печалба за държавата отъ два милиона и нѣколко хиляди лева. Е добръ, по договора ни съ Русия, ние трѣбва да плащаме сума 4.025.060 л., но срѣщу тая сума ние трѣбва да приспаднеме двата милиона, които ще се върнатъ въ хазната. Това е чистиятъ доходъ на желѣзницѣтъ. Остава,

че службата на държавния дълг ще бъде от два милиона и няколко хиляди лева; а по-рано тя беше три милиона и няколко хиляди лева. И тъй, въ резултата на тая политика, що водихме ние, въ резултата на тия финансови операции, които направихме ние, ние не обременихме службата на държавния дълг, ние я дори намалихме. Това сж то жертвѣ, които даде българският народ за своята независимост, не — да не злоупотребяваме само съ думитѣ — но които даде и за да стане господарь на 309 километра чужди и на около пѣколко десетки такива свои, български желѣзници, продадени, подарени отъ българи на компанията. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Какви сж постигнатитѣ резултати? Каквото щатъ да говорятъ моитѣ противници, но политическиятъ кредитъ на България отъ 22 септемврий нанасамъ се покачи, нейното международно значение нарасна. Но не само тази е политическата придобивка; ясни сж другитѣ: тѣ личатъ отъ всичко онова, що ви казахъ. България, казвамъ, стана господарка на 309 км. желѣзници, тя стана господарка на една своя желѣзнопътна политика, на която не бѣше прѣди 22 септемврий 1908 г.; тя ни даде възможностъ да измѣнимъ тарифитѣ си. Резултатътъ отъ това измѣнение е почти на лице. Доходността на нашитѣ желѣзници за по-миналата година не прѣвишаваше около 79 или 80 стоти на вложения въ тѣхъ капиталъ; днеска, съ завземането на желѣзницитѣ, съ нашата нова желѣзнопътна тарифа, доходността, за дълго ли — не знамъ, но ще се уголъми до 2 или 2½; това прави 150%. Ние станахме господари на фароветѣ, които — смѣтатъ — ще ви се прѣдставятъ — принасятъ единъ чистъ приходъ 50% на държавата въ сравнение съ вложения въ тѣхъ по конвенцията капиталъ.

Да, г. г. народни прѣдставители, ние станахме царство! Азъ се гордѣя съ това. Влагайте каквато щете мисль въ тия думи, подозирайте каквото щете, но Царството е и ще бѣде наша гордостъ! Да, повтарямъ, съ нашата политика направихме България царство, ние възложихме върху главата на българския народъ, върху тая на неговия държавенъ вождь царска корона, но ти не уголъми службата на държавния дългъ. Това е инсинуация! (Нѣкой отъ мнозинството ржкоплѣска)

Г. г. народни прѣдставители! Менѣ ми прави впечатление, че нашитѣ противници — нѣкои отъ тѣхъ, не говоря за всички — безсилни да си служатъ съ истината, прибѣгватъ къмъ лъжата; не можайки да апелиратъ къмъ народа въ името на свѣтлината, призоваватъ на помощъ заблудението. Азъ лично вѣрвамъ въ колективната свѣсть на тоя народъ, въ колективния му разумъ — на тоя народъ, който, привикванъ да бойкотира независимостта, отговаря: „Да живѣе независимостта!“

Отъ мнозинството: Браво! (Бурни ржкоплѣскания)

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Всесилното, всесъкрушающето врѣме ще разпрѣсне единъ денъ мрака, то ще заличи и мене, и тѣхъ, и вази, и злобата, и завистта, която я има въ тоя случай. За историка пакъ ще остане 22 септемврий! (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Азъ не искамъ тая заслуга за насъ. Нека призная — тая заслуга не е на българското правителство; тя е на българския народъ и на неговата армия. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) И ако азъ се мъча тукъ да възстановя истината, да възстановя фактитѣ, повѣрвайте, не го правя за насъ. Не намъ, а имени его! Светото име, което визираме, не е името на българското правителство — е името на България.

Обаждатъ се отъ мнозинството: Да живѣе България! (Ржкоплѣскане)

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Азъ ви казахъ за заслугата на народа. Азъ дължа на това мѣсто да кажа за заслугата на другъ единъ народъ — на великия братски руски народъ къмъ България. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството) Ако да не бѣше тази неговата помощъ — уважаемиятъ врачански народенъ прѣдставител, г. Дачевъ, каза: „кажете го открито“; ще го кажа, дължа да го кажа, азъ го казахъ вече въ една своя депеша до г. министра на външнитѣ работи, когато той ме поздрави съ това дѣло, що приближава денъ да ликвидираме; ще го кажа, повтарямъ — ако Русия не би улеснила насъ, ако не би ни дала възможностъ отъ финансово гледище да уредимъ тѣй въпроса, както той е уреденъ, нада-ли азъ и моитѣ другари щѣхме да имаме възможностъ да правимъ смѣтката, що правимъ сега. Дълбока признателностъ къмъ тоя народъ, дълбока признателностъ къмъ тая държава и къмъ нейния господарь! (Бурни и продължителни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Сномнямъ си, че миналата година, пакъ по това врѣме, зловѣщи прѣдсказания се разнасяха изъ четиритѣ стѣни на това Народно събрание: „България ще бѣде изоставена, изолирана отъ цѣлия свѣтъ! България ще бѣде напусната отъ Русия, България, добриятъ членъ на славянството, измѣни на славянството!“ Г. г. народни прѣдставители! Ако не бѣше 22 септемврий, днесъ славянството нѣмаше съ какво да се похвали. Прѣзъ миналата и тая го дина цѣлиятъ свѣтъ го е констатиралъ: една придобивка за славянството има: това е независимостта на България!

Отъ мнозинството: Браво! (Бурни ржкоплѣскания)

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Това не го признаватъ нѣкои — не всички, повтарямъ — отъ нашитѣ политически противници тукъ, но

съездът на славяните въ Петербург тържествено констатира това. Азъ говорихъ за заслугата на българския народъ, за заслугата къмъ него на великия братски руски народъ. Азъ ще кажа за насъ, *sumus ciuque* и ние я имаме. Ако имамъ куражъ да призная грѣшките си, азъ казахъ, че ще имамъ куража да кажа, дѣ ни е заслугата. Тя не е малка. Всичката наша, на изпълнителната властъ, заслуга е тамъ, че можахме да използваме обстоятелствата, да избегнемъ момента. И азъ не зная по-грозно обвинение отъ онова, което би могло да се хвърля върху едно правителство, че то е проспало единъ съдбоносенъ моментъ. Знаете, че има правителство нѣкъдѣ по балканитѣ, което жали за изпуснатия моментъ. Имаше български правителства, спрѣмо които азъ бихъ могълъ да поддържа това обвинение. Моето положение на министъръ, за съжаление, не ми дава право да вода тукъ полемика на тази тема. Азъ ще спомня само за 1897 г., но нема само тази датата, която азъ бихъ могълъ да цитирамъ. Толкова по тоя въпросъ.

Г. г. народни прѣдставители! Миналата и поминалата година сложиха въпроси сложни, извънредно сложни, защото съ тѣхъ се засѣгаше мячно-разрѣшимата политическа проблема на близкия изтокъ, опасни, бихъ казалъ още азъ, защото заплашваха най-малко мира на балканитѣ. Така или иначе, но тия въпроси, едни ликвидирани, други ще се ликвидиратъ, ще се сдavatъ утрѣ, други денъ въ архивата на историята, и което е най-важното — съ капиталъ, съ резултатъ за България. И всичко що ще зависи, при днешнитѣ, подчертавамъ, политически обстоятелства и условия, отъ малка България; отъ нейното сегашно правителство, ще цѣли мира, ще дири искреното и трайното приятелство на нашитѣ съсѣди. Нека се надѣмъ, че отъ сѣщитѣ намѣрениа ще се въодушевява и тѣхната външна политика. Азъ не бихъ искалъ, щото на българскитѣ правителства, при все това, да липсва куража, щото на своитѣ съсѣди да посочватъ болнитѣ въпроси, които по нѣкога — какъ да кажа — сѣ изстудявали и изстудяватъ нашитѣ отношения. Колкото и да е парадоксално това, що ще кажа, но то е фактъ, че тъкмо тая линия на поведение ще може да даде възможностъ и на България, и на Турция, и на Сърбия да се поразбератъ, да видятъ, като какви единъ другиму концесии биха могли да си направятъ. Тръгнахъ изъ тоя пътъ, ние можемъ да достигнемъ онова добро съсѣдство, за което и ние тукъ, и тѣ тамъ, всички милѣмъ. (Нѣкои ржкоплѣскатъ)

Г. г. народни прѣдставители! Колкото и да сѣ общи фразитѣ, съ които азъ искахъ да очертая направлението на нашата външна политика, повтарямъ, при днешнитѣ политически обстоятелства и условия, това не ще попрѣчи никому, който слѣди за развоа на събитията тукъ, който ги разбира, за да попълни мисълта ми и да ме освободи

отъ длъжността да я илюстрирамъ съ примѣри. Но чувствавамъ току така безъ единъ не ще може да мине. Онова, що най-много вълнува и интересува българския народъ, това е положението на неговитѣ сънародници въ Турция. На днешната модерна държава, въ името на общечовѣшки съображения, международното право дава правото да проявява единъ извѣстенъ интересъ къмъ своя сънародникъ, къмъ своя едновѣрецъ, дѣто и да живѣе той. И днешна Австрия, и днешна Франция, не правятъ ли това спрѣмо своитѣ едновѣрци католици, дѣто и да живѣятъ тѣ? Тѣ не го правятъ толкова съ силата на нѣкакви международни трактати, колкото съ силата на тия нови принципи, сложени въ основата на днешното модерно международно право, за които спомнихъ. Въ името на сѣщитѣ начала велика Русия е проявявала, проявява и ще проявява интересъ къмъ славянството въобще. Въ това що казвамъ, нѣма нищо неестествено, въ това не се съглеждатъ, не могатъ да се съглеждатъ покушения върху суверенитета на другитѣ държави. Далечъ не. Всичко що казахъ е тѣй банално, тѣй елементарно, че ако го релативирамъ тукъ, то е за да не бждатъ криво разбрани думитѣ, що ще кажа — въ името на тия начала, на българския народъ, на неговата държава не може да се откаже правото да проявява извѣстенъ интересъ къмъ своитѣ едновѣрци и еднородци що живѣятъ въ Турция. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) На България толкова повече трѣбва да бжде признато това право — не мога да намѣри друга подходяща дума въ случая — толкова повече, че на нейната територия живѣятъ стотици хиляди мюсюлмани, които сѣ се ползували и ползуватъ винаги съ особеното внимание на българскитѣ правителства.

Обаждатъ се: Вѣрно.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ бихъ се отказалъ да разбера въ що се състои нова Турция, конституционна Турция, ако тя не би напуснала политиката на стара Турция, която не зачиташе нито езикъ, нито вѣра, нито народностъ, етнографически елементи, които влизаха и влизатъ въ състава на империята; азъ бихъ се отказалъ да разбера въ що се състои конституционна Турция, обновляюща се Турция, на която вие тукъ всички ржкоплѣскаете, ако тя не може да разбере най-елементарната конституционна истина, че всичкитѣ тѣзи елементи сѣ и добри отоманци, че при задължения еднакви, каквито тежатъ върху тѣхъ, трѣбва да имъ се дадатъ и сѣщитѣ права, каквито сѣ дадени на мюсюлманитѣ. При еднакви задължения — еднакви права — ето що характеризира конституционализма, ето що може да характеризира нова, обновляюща се Турция. Казанитѣ отъ менъ думи сѣ искрено казани, защото желял една искрена политика съ Турция, едни добри, повече отъ това, отношение съ нея.

Намъ ни се каза отъ оная трибуна отъ г. Данаева, отъ другитѣ оратори, че тая искреностъ е нужна, и безъ нея бѣдѣнето на България е мѣтно. Тя, обаче, трѣбва да се иногирира и за отношенията ни съ нашата едновѣрна съсѣдка Сърбия. Двѣ думи и по тоя въпросъ, както бѣха двѣ и по първи. По-обстойно съ тия въпроси ще има да ви занимае колегата ми г. министърътъ на външнитѣ работи. Азъ ще кажа само едно. Излетътъ, който направи Негово Величество Царътъ, не е излетъ съ политическа цѣль, но кой ще каже, че той може да има политически послѣдствия — послѣдствия въ тая смисълъ, че ще спомогне отношенията между двата народа да се подобряватъ; па тѣ и не сж лоши, но ние трѣбва да вървимъ по пъти на взаимно-разбирането, това взаимно-разбиране, което се желае тукъ отъ дѣсницата, и отъ лѣвицата, и отъ цѣлий български, па и сръбски народи. Но, за да може това разбиране да има най-близки резултати, въ името на онази искреностъ, що туряме въ основата на нашата външна политика, азъ трѣбва да кажа на нашия съсѣдъ едно отъ болнитѣ мѣста, що по нѣкога изстудява нашиятѣ отношения. Ние не искаме друго отъ нашия съсѣдъ, освѣнъ това, що искаме отъ насъ самитѣ: да оставимъ, особено сега, когато слѣдъ 11 юлий Турция става, иска да стане модерна държава, иска да даде еднакви права и еднаква закрила на всички, що живѣятъ на нейна територия, искаме да остави нашиятѣ и своитѣ едновѣрци тамъ сами на себе си, тѣ да рѣшаватъ въпроса за своята вѣра, за своя езикъ, за своята националностъ. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

К. Мирски: Много вѣрно.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Линията на поведението въ нашиятѣ международни отношения, която слѣдва правителството, безъ друго ще даде добри резултати. Но за това не се искатъ усилията само на българското правителство, за това се искатъ усилията на всички, усилията на българския народъ, на неговото обществено мнѣние, на неговата преса, доколкото тя е изразителъ на това мнѣние. Е добръ, тукъ не всичко е благополучно. Думата ми е за четническия въпросъ. При официалнитѣ изявления, които прави българското правителство, които прави най-заинтересованото правителство, турското, че организирани чети въ България, които да се пращатъ да сѣятъ размирици въ Турция, нѣма, ще признаете, че има органи на българската преса, които поддържатъ противното, които като чели на пукъ продължаватъ още да викатъ: не, има организирани чети, тѣ сж пращатъ въ Турция.

Отъ мнозинството: Вѣрно!

Д. Мишевъ: За срамъ!

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Съ нѣколко думи, съ нѣколко

щриха азъ се помжчихъ да очертая тенденцията на нашата външна политика. Съ нѣколко думи пакъ, съ нѣколко щриха, азъ ще се помжча да очертая пътя, изъ който върви нашата вътрѣшна политика, цѣльта що тя прѣслѣдва, обстоятелствата, условията, при които тя се развива, живѣе, вирѣе. Правителството има свой пътъ, него ще слѣдва, него не ще напусне, и не ще го промѣни на другъ, който ни се прѣпоръчва за по-добъръ, но отъ тѣзи, които не могатъ ни гарантира, че тоя пътъ води къмъ щастливия брѣгъ. Декларацията, която азъ прочетохъ въ Варна, начерта нашата вътрѣшна политика, ние се държимъ о нея, ние я слѣдваме, ние я изпълняваме. Не е прѣстѣпление, ако ние не сме я доизпълнили още. Тоя пътъ, изъ който сме вървѣли, даде вече една опрѣдѣлена физиономия на нашето управление. Ще си позволя да я характеризирамъ съ думитѣ на политически наши противници и прѣди всичко на тѣзи, що стоятъ влѣво отъ насъ. Необходимо е въ случаи да призова на помощъ чуждия авторитетъ, чуждата характеристика, защото нашата собствена, върху нашето управление, не би била тѣй убѣдителна. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, тамъ отлѣво, дѣто хората се движатъ отъ малко по-други съображения, отколкото се движатъ ония, що сж вдѣсно — първитѣ се движатъ отъ по-идейни, вторитѣ отъ по-еигистични съображения при критиката си, тамъ въ лѣвицата ни атакуютъ, тамъ ни бичуватъ силно, безпощадно, но тамъ понѣкога казватъ: режимътъ на демократическата партия, която даде едно правителство на страната, е режимъ мекъ и тихъ, е режимъ на свобода. Ако е нужно, азъ мога да цитирамъ органитъ на тия партии, дѣто такава характеристика би могла да се прочете за сѣщия режимъ, при всичкитѣ атаки, при всичкитѣ обвинения противъ него, при онѣзи подозрѣния, които се иматъ къмъ насъ, сѣ отъ сѣщото мѣсто се казва: това не е режимъ нито на насилия, нито на грабежи. Е добръ, споредъ нашиятѣ противници, както виждате, нашиятъ режимъ е режимъ на свободата. И, споредъ моето убѣждение, той днесъ най-вече е нуженъ на нашия народъ. Въ неговата свободолюбива атмосфера може да закрѣпне свободолюбието на българския гражданинъ, въ нея той може здраво да застане на краката си и мжжи да се бори за своитѣ права. Нему е нужна тази политическа атмосфера, ние сме му я дали; ние се мжчимъ да му я гарантираме не за днесъ само, но и за утрѣ.

Отъ мнозинството: Вѣрно! Браво! (Ржкоплѣскане)

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Но нашиятъ режимъ не е само режимътъ на свободата. Азъ си припомямъ думитѣ на бившия министъръ, моя прѣдшественикъ нѣкогашъ, който се числи въ редоветѣ на друга една партия, на свищовеца Константиновъ. Дѣйствително, трѣбва да

существова като нашето управление, за да може единъ Константинъ, единъ политически противникъ да каже: „Това не е свобода вече, това е слободия.“ Азъ цитирахъ, както виждате, за да докажа сжщото — свободолюбието на нашия режимъ — една видна обществена личностъ отъ другъ единъ лагеръ, вдѣсно столицъ отъ насъ, споредъ нашето разбиране, разумѣва се.

Но нашиятъ режимъ е режимъ и на реформи. Колкото и да сж малко тѣ, г. г. народни прѣдставители, но тѣхната демократична тенденция не ще откажете, за Бога. Единъ референдумъ, едно пропорционално прѣдставителство, едно махване на изключителнитѣ закони доказва нѣщо повече; то доказва, че въ туй направление България е отишла дори по-далечъ отъ държави, които иматъ по-дълъгъ политически животъ, които иматъ една по-заздравена управляюща демократия.

Реформи, демократически реформи! Казаха ми, че дори има запитване по тоя въпросъ отъ нашия уважаемъ тукъ колега, народниятъ прѣдставителъ г. Мирски. Винаги чувствителенъ къмъ общественото мнѣние, винаги отзивчивъ на общественитѣ искания, той е депозиралъ въ бюрото на Събранието една интерпелация. На реда си респективниятъ министъръ ще му отговори. Азъ се ползувамъ отъ тая интерпелация, за да кажа дѣ-три думи по реформитѣ, и направени, и що прѣдстоятъ да се правятъ отъ насъ, при вашето съдѣйствиє. Реформи! Кои сж тѣ? Прѣди да си зададемъ тоя въпросъ, азъ бихъ искалъ да си зададемъ другъ, защото отъ правилния отговоръ на него зависи самата сждба на реформитѣ. Въпросътъ е този: да-ли всички искани реформи отъ демократическото правителство се стимулиратъ, се движатъ само отъ желанието да се удовлетвори една на-зрѣла нужда, само отъ неотложността на тия реформи? За себе си азъ не се боя да отговоря: нѣ, не само отъ тѣхъ. Нѣкои отъ реформитѣ се искатъ въ името не на реформитѣ, като такива, но въ името на платформа. Ако въ думитѣ, по казахъ, нѣма абсолютната истина, то голѣма доза отъ нея има. Азъ ще илюстрирамъ своята мисль съ единъ добъръ примѣръ. Ако моитѣ заключения сж погрѣшни, какъ да си обясня вашата готовностъ сега, въ тая минута, да ви прочета указъ за разтурянето на XIV-то обикновено Народно събрание, за да се свика велико Народно събрание? Ако се свика велико Народно събрание, трѣбва да ставатъ избори, трѣбва всичкото внимание на българина, на българския гражданинъ, дѣто и да се намира той, въ каквито политически редове и да се числи, всичкитѣ си сили да насочи къмъ избирателната борба. Ще се свика велико Народно събрание, ще свърши то своята мисия, ще изчерпи дневния редъ, който ще вотира обикновеното Народно събрание, ще се закрие, ще трѣбва да се произведатъ нови избори за XV обикновено Народно събрание — за това се искатъ пакъ трудъ, енергия, срѣдства, а главно врѣме и много врѣме.

Е добръ, ако всички искани реформи сж толкова неотложни, то пемѣ тѣ могатъ тѣй леко да капитулиратъ, да колѣничатъ прѣдъ свикването на едно велико Народно събрание — за какво? — само — казвамъ го не само азъ, казватъ го и противникитѣ — за да оформимъ титула на царя. Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ за реформи, но азъ не мога да искамъ реформитѣ само въ името на платформа. „Реформа за платформа“ не е девизъ на честната, на мислищата, на работищата управляюща демократия.

Отъ мнозинството: Вѣрно! (Бурни ржкоплѣскания)

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: „Или реформи или си идете!“

М. Златановъ: „Дайте реформи или си идете!“

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Да, „Дайте реформи или си идете!“ Г. г. народни прѣдставители! Въ тая фраза има нѣщо вѣрно. Азъ казахъ, че имамъ куража да призная грѣшкитѣ си, но азъ искамъ да се помни, че тия грѣшки не сж само наши: тѣ сж въ връзка съ редъ управления, съ историята на тая страна. Но въ тая фраза има нѣщо повече отъ желание за реформи. Има — далечъ е отъ мене мисльта да оскѣрбявамъ — има — какъ да кажа — политическо позорство. По-послѣ ще имамъ възможностъ да развия въ нѣколко думи своята мисль. Реформи! Та по тоя въпросъ нѣма двѣ мнѣния: дѣсница, лѣвица, центъръ, земледѣлци, социалисти — всички ги искатъ. Има нужда отъ тѣхъ по всички клонове на държавното управление. Защо хлопаме всички на отворена врата? „Или реформи, или си вървете!“ Нуждата отъ реформи е съзната отъ всички. Но не по тоя въпросъ е спорътъ между насъ и васъ; той е другъ, той е по характера на тия реформи, по реда, по който тѣ трѣбва да слѣдватъ едни други. Двата въпроса не сж въпроси празни и не могатъ да бждатъ безразлични, второстепенни за едно управление, което носи отговорностъ.

За характера на тия реформи. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, ние сме „буржоазно“ правителство, правителство на „буржоазната демократия“ — не намъ се пада да реформираме издѣно „буржоазната“ държава; нека оставимъ тая задача на друга демократия — на социалната; но нека сжщеврѣменно да ѝ дадемъ възможностъ да прѣдяви своитѣ искания, всички ония, които една „буржоазна“ държава, едно „буржоазно“ правителство може и дължи да удовлетвори. Днешното правителство има дължността да бжде на страната на по-слабия; по, отъ това не слѣдва, че то може да узакони неговия тероръ надъ по-силния. Днешната държава дължи да бжде на страната на економически по-слабия; но въ името на това само тя не може да хвърли ржавицата на капиталиста: тя е капиталистическа държава. Ние имаме друга

една задача. Всички правителства, било това, което стои тукъ, или онова, което утрѣ ще формира, да кажемъ, г. Даневъ или г. Теодоръ Теодоровъ, ще има задачата не на подстрекателъ, а на примирителъ, който дължи да дири точкитѣ, върху които могатъ да се обединятъ, да се сдружатъ гражданитѣ въ името на общото благо. Характерътъ на нашата политика, политиката на днесъ управляващитѣ правителства, е — какъ да кажа — съ чужда дума, но съ малко по-другъ смисълъ, отколкото тя има, е „общодѣлска“, но въ основата на това „общодѣлство“ лежи и трѣбва да лежи обществената солидарностъ: безъ нея това „общодѣлство“ е само фраза. Такава ще трѣбва да бѣде тенденцията на нашитѣ социални реформи.

За реда на тия реформи. Г. г. народни прѣдставители! Ако тоя въпросъ се задава извънъ странството, извънъ врѣмето, той е празенъ въпросъ; но, зададенъ, да кажемъ, отъ професионално гледище, той ще търпи единъ отговоръ; отъ държавническо — другъ; отъ партийно — трети. И нѣма защо да ходи далечъ за примѣри, за да ви илюстрирамъ правотата на моята мисълъ. Кои реформа, питамъ азъ, трѣбва да прѣдшества другата: тая ли, която ще изтъне, напр., уважаемиятъ г. Драгиевъ, който е начело на земледѣлската група и който ще ви каже: „Обезпечете прѣди всичко българския земледѣлецъ, осигурете добитъка му отъ моръ, отъ чума“? Реформа нужна, но нѣма тя е по-малко нужна отъ осигуряване материалното положение, би казалъ единъ социалистъ, на работника въ държавната печатница? Индустралецътъ би казалъ: „По-скоро законъ за насърчение мѣстната индустрия и, колкото се може повече, това насърчение да стане за смѣтка на хазната, на всички останали съсловия.“ Еснафътъ ще репликира тутакси: „Оставете закона за индустрията, дайте по-скоро законъ за еснафа, иначе ще загине.“ Само въ едно биха могли да се примирятъ и едниѣ, другитѣ, всички, то е въ слѣдното: и едната и всички останали реформи сж належащи, но единъ другиму не ще признаятъ прѣдимството. Но има една реформа, г. г. народни прѣдставители, която, като рече, отъ всички се желае. То е тѣй наречената „стомашна“ — би казалъ Сентъ-Бъовъ — реформа. Върху нея биха се обединили и сдружили всички. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, това е правителството, което миналата година обрѣмени хазната съ нѣколко милиона, за да подобри материалното положение на нашия учителъ; то е сжщото, което съ вашето съдѣйствие обрѣмени хазната съ нѣколко стотини хиляди лева, за да подобри материалното положение на нашия магистратъ; то е сжщото, което тури на мое разположение нѣколко стотини хиляди лева за да подобри материалното положение на телеграфопощенския служащъ; то ще бѣде пакъ сжщото, което ще иска отъ васъ единъ малкъ кредитъ, за да подобри материалното положение на най-лошо плащанитѣ желѣзнопътни служащи. Е

добръ, всичко това говори за една „стомашна реформа“; за нея викатъ всички; ние дължимъ да я удовлетворимъ. Уважаемиятъ врачански народенъ прѣдставителъ, г. Д-ръ Даневъ, тукъ каза: „Подобрете материалното положение на държавнитѣ служащи!“ Да го подобримъ, но наведнажъ не може тѣй лесно да се разрѣши тоя въпросъ. Намъ трѣбва да бѣде позволено, прѣди всичко, да го обсъдимъ въ свръзка съ другъ единъ въпросъ, съ който е свързанъ тоя. Реформи! Подобрение материалното положение на служащитѣ, на работницитѣ — на всички! Е добръ, тая реформа е свързана съ другъ единъ въпросъ — съ бюджета. Подобрете материалното положение на служащитѣ, ни се казва, или държавата ще бѣде заплашена: сдруженитѣ и злѣ платенитѣ чиновници или работници ще ѝ наложатъ волята си. За тая опасностъ всѣки управникъ трѣбва да държи смѣтка, защото тази евентуалностъ никога не е изключена. Но има и друга, която може да дойде отъ сдружения данъкоплатецъ, който е стисналъ вече своята кесия и вика: „Недѣйте! Не барайте.“ Има конфликтъ на интереси тукъ, има борба на класи, ако щете борба на съсловия, но буржоазната държава съ такова же свое правителство, не може да вземе подъ закрила само едни отъ тѣхъ, да ги мобилизира, въоружи и насѣска противъ другитѣ. Тя не може да застане изключително на страната на чиновника и да игнорира интереситѣ на данъкоплатеца. Азъ апелирамъ къмъ тѣзи, които сж тукъ и които сж извънъ Народното събрание, да влѣзатъ въ положението не на правителство, въ положението на българския бюджетъ, да надзратъ — какъ да кажа? — въ джоба на българския данъкоплатецъ и да влѣзатъ въ неговото положение; тогава реформитѣ, които тѣй настойчиво се искатъ отъ насъ, ще продължаватъ да се искатъ, но нѣма да има заканването, прѣдупрѣждението: „Или реформи, или идете си!“ Азъ щѣхъ да разбера фразата: „Или реформи, или идете си“, ако да ги нѣмаше хичъ. Но, за Бога, г. г. народни прѣдставители, ние управляваме 20 мѣсеца, ние прѣкарахме само една законодателна сесия — втората е въ началото си — повтарямъ, ние управляваме 20 мѣсеца, а отъ насъ се искатъ 221 реформи. (Смѣхъ) Това не е сериозно. Надѣя се, защото уважавамъ всѣки свой слушателъ, че ще бѣда добръ разбранъ, че азъ пледирамъ тукъ не за задържането на властѣта.

Азъ четохъ манифеста къмъ българското „работничество и гражданство“; той ме радва, защото се апелира къмъ цѣлото българско гражданство въ името на реформи, които интересуватъ не само работничеството, не само чиновницитѣ, а които засѣгатъ всички отрасли на държавното управление, които интересуватъ всички български граждани. Е добръ, азъ имамъ куража да поддържамъ, че тоя манифестъ въ нѣкои части не се различава отъ декларацията, която бѣше дадена отъ правителството, не е въ противорѣчие съ онази дѣйностъ.

която развива и е развивало същото. Казва ни се: „Какво има въ вашето тронно слово? Наредили сте въ него 10 законопроекта, без да сте помислили, какво се иска от нас, от гражданството.“ Така ли е? Стига да прочета няколко реда от манифеста, за който стана вече дума, за да докажа всичката безосновност на това натъкване, ако не обвинение. (Чете) „8. Държавният и обществени служещи искат: гарантиране коалиционното право на държавните служещи.“ Законът се работи, той беше внесен миналата година, но остана неразгледан, той ще се внесе тази година. „Да — тутаки се възразява — има такъв законопроект, но ние сме против него.“ Това не ме интересува. Азъ не съм длъжен, имайки прѣдъ видъ цѣлото българско гражданство, къмъ което се апелира отъ авторитѣ на манифеста, да съобрази законопроекта си съ социалистическото гледище върху сдружаването на служещитѣ, работницитѣ и да имъ дамъ права тъкмо такива, каквито тѣ искатъ. Важното е, че върху тая реформа се мисли, че ти се приготвяла и че ще сложи върху почва, върху която да могатъ се примири, а не изостри противоголоснитѣ интереси. (Чете) „Създаване спосно материално положение.“ Ами онѣзи милиони, които миналата година дадохме, за какво бѣха дадени? Тѣ между другото се дадохъ за подобрене заплатата на учители, сѣдин и пр. Тѣ подровниха бюджета и ни поставиха въ доста мъчно положение. (Чете) „Стабилностъ въ службата“, законъ за чиновницитѣ.“ И по тая материя има приготвени законопроекти. Тѣ сѣ публикувани, съ критиката имъ се занимаватъ печатътъ, обществото. (Чете) „Пенсионенъ фондъ на сигурни начала.“ Що за фразерство, какви сѣ тѣзи „сигурни начала“? Ние ви внасяме законопроектъ за пенсията на много „сигурни начала“, желая да ме поддрѣжите, но тѣ ще струватъ скѣпо на хазната. Тия два закона — законътъ за чиновницитѣ и законътъ за пенсията, граждански и военни, сѣ два органически закона; прокарването, вотирането имъ ще бѣде една, наистина, сериозна реформа. Съ тѣзи два закона окончателно не ще заличимъ „чиновнически въпросъ“, който е единъ голѣмъ въпросъ за вътрѣшния животъ на България, но ще влѣземъ въ пѣтя на неговото задоволително разрѣшаване. (Чете) „Изработване щатъ на чиновницитѣ.“ Ако еднакъ разбираме какво ще каже „щатъ“, то той съществува вече за нѣкои министерства. Работницитѣ искали реформи; тѣ искали прилагането на вотиранитѣ вече въ тѣхна полза закони, като законътъ за дѣтския и женския трудъ. За неприлагането му г. Мирски, отзивчивиятъ и добриятъ нашъ другаръ, е направилъ дори запитване къмъ г. министра на търговията и земледѣлието. Ние започнахме неговото и на други нѣкои приложения, но то биде съпроводено — ще кажа на г. Мирски, който добръ слѣди и тѣзи работи — въ Варна и Габрово съ неприятности: изпобиха се, не можахъ спокойно да изберамъ единъ делегатъ за комитета на

труда. Ами тѣзи реформи прѣдполагатъ едно организирано работничество, а нашитѣ противници сами признаватъ, че организирани сѣ не повече отъ 2500 души при 10 хиляди работника, които сѣ извънъ организацията. Но повече нѣма да се простирамъ върху тая материя, защото азъ искахъ, както направихъ по външната политика, съ нѣколко думи, съ нѣколко шриха, съ случайно, така да кажа, издърпани примѣри изъ живота да илюстрирамъ нашата вътрѣшна политика и исканията на нашитѣ противници.

Г. г. народни прѣдставители! Сега ида къмъ редъ въпроси, които интересуватъ народното прѣдставителство и го вълнуватъ, въпроси, които тревожатъ общественото мнѣние. Но тукъ има двѣ категории въпроси: единитѣ сѣ сериозни, другитѣ — простете за моята прѣдѣлка — сѣ шиканьорски. Да почнемъ отъ първитѣ. Искане се анкета на падналиа на 15 януарий 1908 г. режимъ. Ето искане, което чувамъ отдѣсно, отлѣво, отъ центра, отвсѣдъ, отъ политически приятели и неприятели, отъ самитѣ дори стамболовисти. На това питане азъ отговорихъ, отъ името и за смѣта на партията, къмъ която се числи и изъ срѣдата на която излиза настоящето правителство, и отговорихъ категорично; такъвъ или подобенъ нему отговоръ при същата обстановка, при каквато го дадохъ, азъ въ друго врѣме, когато властта не беше въ моитѣ ръцѣ, азъ не зная да е даванъ. На думата, дадена тогава, не съмъ измѣнилъ сега. Като днесъ си припомнямъ, че въ края на 1907 г. азъ и уважасиятъ г. Данаиловъ, сега софийски народенъ прѣдставителъ, бидохме поканиени въ гр. Пловдивъ отъ г. Кръстева, сега министъръ на правосъдието, на едно организирано отъ него же политическо събрание. Тамъ на това събрание, много въпроси се зададохъ — на всички се отговори. Тогата беше на дневенъ редъ македонскиятъ въпросъ; ние си казахме думата по него и ние я изгълчихме. Ние си дадохме думата и по въпроса за анкета на падналиа миналата година режимъ. Смѣло на тоя въпросъ азъ отговорихъ така: „Бъдещето управление ще има, прѣди да отвори вратитѣ на затвора, да отвори тия на Университета.“ Възторжено, съ грѣмъ отъ ръкоплѣскания, беше посрѣщната моята декларация отъ добритѣ пловдивски граждани; така, мисля, ти беше посрѣщната и изъ всички кѣтове на България, защото мисълта на моята декларация беше добръ разбрана. И наистина, народътъ, гражданството, за което ние тукъ говоримъ, искаше да се почне оттамъ, дѣто почнахме ние: трѣбваше, прѣди всичко, да се възстанови погасената свобода на печатното слово, което, прѣди да излѣзе отъ печатницата, се контролираше отъ стражара; трѣбваше да се махнатъ военно-полевитѣ сѣдилища, на издигнатитѣ бѣсилки, отъ които можехте да увисните, прѣди да разбирете за какво; трѣбваше да се отмѣнятъ едни закони, които бѣхъ продиктувани отъ лични, а не отъ общодържавни съображения, като законътъ за анархиститѣ; трѣб-

ваше да се видоизмѣнятъ други закони, ако не да се замѣнятъ съ нови на съвършено други начала, като законътъ за акциза, за монопола върху солта и пр. Всичко това се направи и забрави вече, всичко това се извърши въ единъ моментъ, когато около и въ България се развиваха събития. „Събития! Та събитията вие ги прѣдизвикахте, защото вие прибѣгнахте къмъ тѣхъ като къмъ диверсия, за да отвлѣчете общественото внимание на българския народъ отъ ония реформи, които не бѣхте въ състояние да насадите въ живота.“ Г. г. народни прѣдставители! Това е или наивностъ, или, по-лошо, глупостъ. Немѣ сериозно е да се говори, че България държи въ своитѣ рѣцѣ скъпоценнитѣ исторически въпроси, немѣ тя може да ги слага и да ги сменя отъ дневния редъ, когато поиска? Не вие искахме да отвлѣчемъ вниманието на българския народъ, а нашето внимание искаше се да бѣде отвлѣчено отъ тѣзи въпроси и приковано къмъ, по моето мнѣние, едно вѣстникарско антрифиле. Азъ така ще квалифицирамъ прѣдложението на нашия добъръ другаръ г. Каранешевъ; азъ го квалифицирамъ така, не за да го оскърбя, но за да изтъкна, колко е важна институцията, създадена отъ основния законъ, за анкетирането на единъ режимъ. За измѣна, за прѣдателство, за нарушение на конституцията, казва тоя законъ, могатъ да се турятъ на скамейката на подсѣдимитѣ управници, министритѣ; тоя институтъ има своята история; тамъ, дѣто такива процеси сж били възбуждани, тѣ сж били подеманни сериозно, добрѣ и силно обосновани, защото, подети шеговито, тѣ могатъ да компрометиратъ самата институция, обвинители, а не обвиняемитѣ. Но ако миналата година азъ бѣхъ се намѣрилъ не прѣдъ едно прѣдложение на г. Каранешева — всичкитѣ ми уважения и почитания къмъ него — но прѣдъ единъ грозенъ обвинителенъ актъ, въ който да личеа несъкрушими доказателства за виновността на кабинета Петковъ—Гудевъ, то и тогава, азъ ви го заявявамъ, не бихъ влигналъ рѣка за поставянето му на дневенъ редъ, защото събитията, които се развиваха, защото примената, която прилагвахме българскиятъ народъ, повелително забраняваха да направимъ това. Инакъ азъ, моитѣ другари, правителството, вие, които прѣдставявате този народъ, бихме направили една голѣма грѣшка, вие бихте се запимали съ разследването и, ако щете, съ прѣследването на едни наши и ваши политически противници въ минута, въ която се искаше да се пазимъ отъ други едни, които бѣха на вратитѣ на България. Разглеждането прѣзъ такива едни врѣмена на такъвъ единъ въпросъ би било равносилно съ желанието — това е моето убѣждение, г. г. народни прѣдставители — да се компрометира правителството и българскиятъ народъ, тоя народъ, който винаги е зналъ да различава по-назрѣлитѣ, по-неотложнитѣ въпроси и да спира вниманието си прѣди всичко върху тѣхъ.

Но има още друго едно грозно противъ насъ обвинение: „Вие, г. Малиновъ, и вашитѣ другари

взехте властта при *conditio sine qua non* — да не давате подъ съдъ своитѣ прѣдшественици.“ Г. г. народни прѣдставители! Знаете ли що означава това обвинение? Ами това е обвинение въ подлостъ. Е добрѣ, позволете на него да отговори така, че главата, която е могла да го измисли, която е могла да побере това прѣдположение, ще е глава, която е принадлежала на човѣкъ, съвѣстътъ на когото е способна на всѣка подлостъ и гадостъ. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството) Тежки сж обстоятелствата, при които трѣбва да работи човѣкъ у насъ. Не споря: прѣдположението, което направихъ, е въ висша степенъ оскърбително, но немѣ тѣзи, по адреса на които го направихъ, не заслужаватъ нѣщо повече? Немѣ не трѣбва да имъ платимъ съ нашето прѣзрѣние? Изисква се, ако не друго, то поне търпѣние, за да може човѣкъ да прѣнася всичкитѣ инсинуации, които се силятъ върху него, и да продължава спокойно да си върши работата. Толкова за това мерзко обвинение.

Да се върнемъ пакъ на прѣдмета. Подеждането въпроса за анкетирането режима на Петковъ — Гудевъ трѣбва да стане по начинъ, щото да бѣде едно прѣди всичко, че наистина се иска анкета на едно лошо управление, а не подъ будото на такава — прѣследване, изтрѣблението на политически противници. Анкета на режимъ и изтрѣблението на политическитѣ противници не сж нѣща равнозначущи, равносилни. Е добрѣ, ако това е така, то не на г. Емануила Начевъ прѣдлежи да иска тая анкета. Моитѣ уважения къмъ него като народенъ прѣдставителъ, но, ако не той, то всички други ще разбератъ, защо не е той човѣкъ, който трѣбва да иска и да се нагърби съ тая анкета. Г. Начевъ ни разправи, че туку прѣди нѣколко години покойниятъ Петковъ и г. Теодоръ Теодоровъ по нѣкакъвъ случай били се скарали и Петковъ му заблѣжилъ: „Вие нѣма да дойдете на власт, ще дойдатъ други.“ „Така и стана“ — заключи г. Емануилъ Начевъ, съ съжаление при това, че не е ставало друго-яче, че не той и неговитѣ политически приятели поеа властта, силата на която тѣ прѣди всичко биха дали да се почувствува отъ стамболовиститѣ. Злѣ и не отъ надлежното лице подета анкетата, за която е думата ми, ще компрометира самата анкета, обвинителитѣ, а не обвиняемитѣ. Нека я поискатъ и застанатъ на чело туку по тая анкета такива видни политически дѣятели и добри юристи, като г. г. Теодоръ Теодоровъ, Даневъ, Пешевъ, нека тѣ поведатъ смѣло и открито, а не съ подмѣтания, това дѣло, та да е ясно, че е заговорила обществената съвѣст, че настойчиво е поискала прѣследването на прѣстѣпници, а не изтрѣбление на противници.

Г. Теодоровъ: Азъ подписахъ прѣдложението, г. министре.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Да, г. Теодоровъ, Вие подписахте прѣдложението на

г. Каранешева и то не видѣ свѣтъ затова, защото Ви подписа г. Козаревъ, и трѣбваше да се минатъ десетъ дена, за да дойдете да го подпишете саморъчно.

Т. Теодоровъ: Азъ помолихъ г. Козарева да намѣри това прѣдложение и го опълномошихъ да го подпише, за да не би да се сложи на масата безъ моя подписъ.

Отъ мнозинството: А-а-а!

Т. Теодоровъ: Г. г. народни прѣдставители! Гова, което казвамъ, е истината. Слѣдъ това, когато се внесе, втори пътъ азъ го подписахъ.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Азъ приемамъ това.

Т. Теодоровъ: Мислѣхъ, че г. Каранешевъ може да не ми го поднесе; затуй казахъ на г. Козарева да ме подпише, а не че съмъ избѣгвалъ; послѣ подписахъ прѣдложението втори пътъ, и сега съмъ готовъ да подписа за анкета и ще бѣда за нея.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Приемамъ Вашитѣ обяснения, г. Теодоровъ. Не желая по този въпросъ да отнемамъ вниманието на Събранието. Но защо искамъ азъ политическитѣ ни противници да направятъ прѣдложението за анкетата? Не отъ любовъ къмъ изкуството, не да ги шиканирамъ, но да се докаже едно, което е важно: въ тия случаи да се има прѣдъ видъ, че се иска анкета на управление, а не унищожение на политически противникъ. На това, както се вижда отъ историята на многото процеси противъ министри, които съмъ ималъ възможностъ да щудирамъ, винаги се е държало смѣтка; само тогава тия процеси сж успѣвали; само тогава обществото не ги е посрѣщало подозрително.

Г. г. народни прѣдставители! Позволете ми да се резюмирамъ по тоя въпросъ. Миналата година имаше прѣдложение, казватъ, подписано отъ 90 души народни прѣдставители; четохъ го — отъ колко е подписано не зная — но моята прѣцѣнка на човѣкъ, моята прѣцѣнка на правникъ — а това не е безразлично — и прѣцѣнка на обществен дѣятелъ е, че подъ прѣдложението на г. Каранешевъ имаше 90 подписа, но въ него нѣмаше 9 сериозни аргумента. Г. г. народни прѣдставители! Ако, казвамъ, то би било не само антрефиле но единъ несъкрушимъ обвинителенъ актъ, то и тогава не щѣхъ да бѣда азъ, който бихъ вдигналъ рѣка за турянето му на дневенъ редъ, по причини, които вече обяснихъ. Вие, политически противници мислѣхте, че съ възбуждането на процесъ противъ кабинета Петковъ — Гудевъ миналата година щѣхте да спасите доброто име на парламента, а ние мислѣхме — каква разлика въ гледищата! — противното: че щѣхте да направимъ една голѣма грѣшка. Трето, ние не можемъ да бѣдемъ укриватели на

прѣстѣпници и, по този начинъ, да станаме тѣхни съучастници; но ние не можемъ да бѣдемъ съучастници и на лекомислието. Четвъртото ми и послѣдно заключение: никѣдъ въпросътъ за анкетиране или за даване подъ съдъ на единъ падналъ кабинетъ не е било работа на изпълнителната властъ — това би означавало сама себе си да прѣслѣдва — а винаги е била работа на законодателната, контролирующата властъ. Толкова по този въпросъ и за послѣденъ пътъ. Мисля, че по него се обяснихъ, че ви доказахъ, че на думитѣ, които съмъ казалъ по него въ Пловдивъ, не съмъ измѣнилъ.

Но азъ, ако и голѣмъ противникъ на четене въстници, тукъ искамъ да прочета нѣщичко отъ пловдивската ми рѣчь, която се цитира тукъ. Щастливъ съмъ, че днесъ, слѣдъ двѣ години и нѣщо, мога да кажа пакъ сжщото. „Ще ги дадете ли подъ съдъ?“ Нѣма публично събрание, дѣто съмъ се явявалъ и говорилъ, да не съмъ отговорилъ на въпроситѣ, които по това врѣме е слагалъ животътъ; никога на тия събрания не съмъ се задоволявалъ само съ изброяване грѣшкитѣ на своитѣ прѣдшественици и противници. И въ тази рѣчь съмъ направилъ сжщото; отговорилъ съмъ на всички въпроси, които по врѣме на произнасянето ѝ сж били открити, сложени отъ живота. (Чете) „Ще ги дадете ли подъ съдъ?“ — ни запитваха. „Демократическата партия никога не е излизала съ платформата: разни е! Абсурдна е платформата: „подъ съдъ стамболовиститѣ“. — Абсурдно е, недостолѣнно е да се излиза съ такава платформа. Съ платформа: „подъ съдъ“, не се правятъ законодателни избори. Абсурдна е и платформата: „нѣма съдъ!“ защото такава платформа: „подъ съдъ“, „нѣма да дадемъ подъ съдъ“, не е съобразна съ повятнето за правосѣдие, което никога и никогу не може да се откаже и на паднали въ това число министри: и тѣ сж хора, и тѣ сж граждани. И който казва: „подъ съдъ!“, прѣди да е доказалъ виновността, или казва: „нѣма да дамъ подъ съдъ“, прѣди да е доказалъ невинността, той, очевидно, не знае що плещи. — „Това е въпросъ, разрѣшението на който зависи отъ законодателната властъ, срѣщу желанието на която никое правителство не може да се противопостави. Намъ ни прѣпорѣчватъ политиката на изкореняването, на поставяне политическитѣ ни противници извънъ закона; ние рѣшително се противопоставяме на такава една политика. Ние ще излѣземъ съ една платформа за утрѣ“ — ако поемемъ властѣта, и съ тази платформа работимъ 20 мѣсеци тукъ, въ тази камара — „за творчество, за животъ, за свобода, а не съ платформа за миналото, за смѣртъ, за разрушение, за взаимноистрѣбление. Въ 1901 г. партията ни не излѣзе съ платформа да дава подъ съдъ никого, но тя намѣри прѣстѣпления и прѣстѣпници, даде ги подъ съдъ и ги осѣди. А въ 1894 г. имаше една партия, която учрѣди специална комисиия, имаше докладъ съ томове доку-

менти за извършени престъпления, по тази партия не даде никого под съд!“ Това е всичко, що казахъ въ Пловдивъ, и завършихъ: бъдещето управление, което ще наслѣди онова, що ще падне, ще трѣбва да почне не отъ прѣслѣждане, но отъ насаждане и закрѣпването на свободата, съвѣстата и морала въ управлението. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) Ние това правимъ и ще го правимъ; този пътъ азъ съмъ си начерталъ, изъ него ще вървя, а не изъ пътя, който ми сочатъ неотговорни за управлението лица.

Отъ мнозинството: Bravo! (Ржкоплѣскане)

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: „Ще свикате ли велико Народно събрание?“ — Да, ще го свикаме. Така отговорихъ миналата година, така отговарямъ и сега. И ако азъ изгубя властта, прѣди да осъществи рѣшението си, първото, което ще поискамъ отъ замѣстника си, е да направи това. Но и тукъ, както всѣдѣ, имамъ прѣдъ видъ политическата максима, съмъ я слѣдвалъ и ще я слѣдвамъ: започвай отъ началото, а не отъ края. Основниятъ законъ пѣма второстепенни и първостепенни съществени и несъществени разпорѣждания—всички негови разпорѣждания сж изразъ на върховната воля на българския народъ, и ние, и вие всички дължимъ ѝ само повиновение, а не критика.

Но, г. г. народни прѣдставители, азъ не искамъ да свърна само като обвиняемъ, комуто не е дадено друго право, освѣнъ правото на последна дума; азъ искамъ по тоя въпросъ да бъда и обвинителъ. Демократическата партия както и хората, които я създадоха, не сж управлявали България повече отъ 3, 4, най-много 5 години, откакъ тя стана държава; останалитѣ 25, 26, 27 години сж я управлявали тѣхнитѣ политически противници. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, та нема на 22 септемврий миналата година за пръвъ пътъ само се роди, сложи първиятъ въпросъ, който изисква разрѣшението си отъ велико Народно събрание? Нема такъвъ въпросъ не се сложи съ съединението на Южна и Сѣверна-България, съединение добито съ една война, съ кръвта на повече отъ 7 хиляди души български синове, плусъ десетки милиони лева, които коштуваше войната? Жертви и тукъ се дадоха, както виждате, но кой ще каже, че тѣ не сж изкупени съ постигнатитѣ резултати? Безъ жертви — нека пакъ повторятъ старата си мисль — надали сж възможни повече или по-малко съществени политически резултати. Е добръ, прѣвъ 1893 г. не бѣше ли свикано велико Народно събрание, а запо тогава се остави князътъ да бѣде само губернаторъ на Южна-България, защо му се допусна да я управлява, като една чужда само провинция, когато de facto тя не бѣше такава? Защо въ 1893 г. не се намѣри единъ здравомислящъ тогава човѣкъ, който да искаше сериозно да се измѣни въ тая частъ конституцията?

Защото имаше причини, защото, освѣнъ България, имаше други сили, имаше, освѣнъ нейнитѣ, чужди международни интереси, които не можеше, нѣмаше възможностъ да се игнориратъ. И ако довчера не можехме да свикаме великото Народно събрание, за да изпълнимъ една много по-малка формалностъ, за да оформимъ титула на държавния глава, за това съществуваша пакъ причини. Съжалявамъ, ако тѣ не сж разбрани или, по-точно, ако не се иска да бѣдѣтъ разбрани. Но, г. г. народни прѣдставители! Ние ще впишемъ въ основния законъ, въ конституцията, и 6 септемврий, и 22 септемврий; ние ще свикаме великото Народно събрание, ние ще ги впишемъ и въ основния законъ, повтарямъ, тѣй, както ги вписахме вече въ историята на България! (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството) Днесъ пѣма въпросъ за правителството, трѣбва ли да се свика велико Народно събрание, а има другъ: кога да се свика и съ какъвъ дневенъ редъ.

К. Мирски и други: Вѣрно!

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Върху това се мисли. Тѣзи работи тѣй лесно не ставатъ. Кога да се свика и съ какъвъ дневенъ редъ? Ако искате, азъ мога сега да ви прочета указа за свикване великото Народно събрание, ако наистина всичкитѣ искани отъ васъ реформи и прѣдначения сж толкова несъществени, ненужни, отложни...

Нѣкои прѣдставители: Малко отидихъ.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Не трѣбва; азъ мога да говоря: не съмъ толкова умеренъ още.

Нека се спра за нѣколко минути върху въпроса за пропорционалното прѣдставителство. Качѣха се, слизаха тукъ отъ трибуната единъ отъ други по-строги критици, критикуваха, бичуваха. Пита се: какво? „Да, нѣщо направихте, казваха тѣ, това не можемъ ви отказа, но вие не доизпълнихте своята декларация.“ Признавамъ, но какво отъ това? „Вие нѣма да направите това, онова, нѣма да изпълните не знамъ какво си ваше обѣщание.“ Не означаватъ ли тия подозрѣния, обвинения, че напѣтѣ противници критикуваха собствената си фантазия? Противъ нея азъ не мога да се защищавамъ. Всичко това ми иде на ума сега, когато искамъ да кажа нѣколко думи за пропорционалното прѣдставителство. „Вие сте противъ него.“ Защо, г. г. народни прѣдставители? Затова ли, защото ние първи го вписахме въ партийната си платформа, но само за градско-общинскитѣ съвѣти? Затова ли, че направихме повече като се съобразихме съ платформата на блока, въ която е казано не повече, а само това: „дайте пропорционално прѣдставителство поне за градскитѣ и окръжнитѣ съвѣти.“ Отдѣ, прочее, заключавате, че ние сме противъ пропорционалното прѣдставителство? Или оттамъ, че вие, които управлявахте прѣди насъ не само не

направихте това, що направихме ние, но дори не смѣхте да говорите за пропорционално представителство? (Нѣкои рѣкоплѣскалъ)

А. Краевъ: Прогресиститѣ даже имаха това въ програмата си.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Нека ми бѣде позволено, обаче, да мина отъ една позиция, на която се бѣхъ поставилъ, къмъ друга, нападателна, и въ атаката да подиря защита, защото азъ не мога да се помиря съ обвиненията, когато тѣ идатъ тукъ отъ сериозни ужъ политически дѣятели, управляващи и които ще управляватъ България. Г. г. народни прѣдставители! Ние казахме въ тронното слово, и доколкото схванахъ, въ отговора сѣщо се казва, че ние искрено ще се радваме когато пропорционално прѣдставителство и за законодателнитѣ избори стане възможно, станало дѣло свършено. Теорията е напълно на страната на това прѣдставителство; нашитѣ симпатии сѣ сѣщо тамъ, и че това е така, доказателствата сѣ налице: пропорционалното прѣдставителство е узаконено вече отъ насъ за градскитѣ и окръжни съвѣти. Но за насъ не важи само теорията, но и животътъ, опитътъ му. Последниятъ, обаче, обнаружи и отрицателни страни на пропорционалното прѣдставителство. Немъ ще откажете това? Тѣ, наистина, ще се прѣмахнатъ, ще изчезнатъ съ врѣме — не споря съ васъ, но ги има. Така Радомирскиятъ общински съвѣтъ, избранъ по тая система, не можа дълго врѣме да избере изъ сръдата си постоянно присѣствие; окръжниятъ съвѣтъ въ Бургасъ щѣше да се разтури, да умре прѣди да заживѣе; всичкитѣ мои усилия и съвѣти, както и тия на мои колеги, г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи, трѣбваше да се призоватъ на помощъ, за да се кантардисатъ съвѣтниците му да не си даватъ оставки да не компрометиратъ реформата. Спомнете си случая, който ни цитира завчера г. Даневъ. Той ни сочеше Старозагорски градско-общински съвѣтъ, въ който, споредъ началата на пропорционалното прѣдставителство, което се идеализира тукъ, трѣбваше да избере за помощникъ-кметъ поне единъ неговъ, на г. Данева, политически съмишленикъ защото тѣ добри сѣ прѣдставени въ съвѣта. Това, обаче, не попрѣчи на народникитѣ да си останатъ само платонически обожатели на пропорционалното прѣдставителство, да изхвърлятъ кандидата на прогресиститѣ и да настанятъ въ постоянното присѣствие само свои хора. Не доказва ли той случай само едно, че съ пропорционалното прѣдставителство трѣбва да се пипа прѣдпазливо, че не трѣбва да се изпущатъ отъ прѣдъ видъ нашитѣ партизански нрави, уровня на нашето политическо възпитание? Но всичко това е нищо; то по-скоро доказва лекопоправимитѣ формални недостатѣци на пропорционалното прѣдставителство. Ами дѣ е тази дѣятелностъ, продуктивна, народополезна на нашитѣ нови градски и окръжни съвѣти? Или за васъ това

питане е безразлично, не е сѣществено? Немъ опитъ въ това направление намъ не е нуженъ? Немъ ние, азъ, безъ него имаме право да правимъ експерименти за смѣтка на цѣлия български народъ, резултатитѣ отъ които могатъ да бѣдатъ плачевни? Но не е само това; има и друго. Пропорционално, та пропорционално прѣдставителство — азъ съмъ за, а не противъ него; за това краснорѣчиво говори направното вече. Но азъ не мога да не държа смѣтка на факта, че българскиятъ народъ, какното щете говорете, е народъ неорганизиранъ още добри партийно-политически. Та немъ това не е истина, та немъ ние, които не щете да признаете истината, съ укриването ѝ ще помогнете на тоя народъ? Напротивъ, нека всички признаемъ истината и нека всички се нагърбимъ съ почетната задача да го организираме, политически да го възпитае. Пропорционалното прѣдставителство е изборна система, която прѣдполага организирани политически партии. Печално е, ако сериозно се мисли, че тая организация трѣбва да става само съ знамена, депозирани въ църквитѣ ни, съ заклевания, съ прѣвземане на кооперации. Тѣй народъ не се възпитава, тѣй народъ не се организира, тѣй политически партии не се създаватъ; защото ако така ги създадете, резултатитѣ ще бѣдатъ сѣ сѣщитѣ, каквато и да бѣде изборната ни система — мажоритарна или пропорционална.

Правителството, прочее, по реформата, за която е рѣчь, е начисто съ българския народъ, съ своитѣ политически противници: то изтълни апарата, който взе прѣдъ блока, прѣдъ партията, изъ сръдата на която излиза. То не е противъ пропорционалното прѣдставителство и въ законодателнитѣ избори, но то не иска да има резултатитѣ отъ досегашната си реформа въ това направление. Ние ги имаме вече: въ тѣхъ има нѣщо добро, но има и лошо, което още сега ще поправимъ съ измѣнената въ избирателния законъ, който г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи е приготвилъ. Между другото, съ тия измѣненія ще се гони, щото да се прѣмахне това, на което бѣхме свидѣтели, че подобритѣ и по-виднитѣ хора въ партията, бѣха изхвърлени прѣзъ последнитѣ избори отъ листитѣ. Една реформа злѣ подета, неопитана добри, може да бѣде компрометирана; добри подета тя малко-малко ще пусне корени въ народа, ще спомогне за организирането му и ще съдѣйствува за разширяването ѝ въ бѣдѣще. По тоя въпросъ изъ начертания отъ мене нѣтъ ще вървимъ. И искамъ да мисля, че той е именно правиятъ. Знаете, че прѣди нѣколко дни французкиятъ парламентъ отхвърли пропорционалното прѣдставителство за въ законодателнитѣ избори; знаете и защо направи това. Нека си припомнимъ тоя фактъ, за да си напомнимъ онова, що бѣхъ казалъ вече, че една реформа не може да се иска само въ името на платформа.

Това сѣ то важнитѣ въпроси: за анкетата на падналия миналата година режимъ, за свикването на великото Народно събрание и за пропорционал-

ното прѣдставителство. Азъ казахъ, че има пиканьорски въпроси. Нека ми бѣде позволена тая волностъ, така да характеризирамъ единъ отъ тѣхъ — то е въпросътъ за орденитѣ.

По поводъ на единъ рескриптъ на Негово Величество Царя до канцлера на своитѣ ордени, рескриптъ, съ който се нареждаше учрѣдяването на единъ орденъ „Св. Св. Кирилъ и Методий“, въ ознаменование историческото събитие — провъзгласяването независимостта на България въ Търново — се повдигна шумъ: „Спасявайте основния законъ; на митинги, на събрания — конституцията е въ опасностъ, правителството прѣдателява“ бѣха се развикали противникитѣ ни отъ всички страни. Позивътъ бѣше енергиченъ, тържественъ, но никой не се отзова на него. Защо ли? Та зарадъ това, защото на гърдитѣ на шефа на прогресиститѣ, които първи повдигнаха тоя шумъ, се развѣвяше триколонната лента на ордена за гражданска заслуга; затова, защото на гърдитѣ на всичкитѣ шефове на народняцитѣ, които подеха тѣхния викъ, бѣше опасана червената лента на най-високия орденъ въ страната „Св. Александър“. Какво отъ това, ще кажете? Ето какво, г-да. Азъ приемамъ по тоя въпросъ да ме атакува други, но начело на подетата по него противъ насъ борба бѣше застаналъ единъ бившъ министъръ, прогресистъ, единъ мой добъръ колега въ адвокатската ми професия — защо той не поиска, още като министъръ, узаконяването на орденитѣ, които шефътъ, другаритѣ му носеха и носятъ? Да, ще кажете: тѣхнитѣ ордени сѫ учрѣдени прѣди 1893 г., тѣ сѫ незаконни. Толкозъ по-злѣ за васъ, г-да. Но слѣдъ 1893 г. имаше вече разпореждане въ конституцията, което узаконяваше съществуването на орденитѣ въ България, при условие, че ще бѣдатъ учрѣдени отъ законодателното тѣло — защо отъ 1893 г. насамъ, когато вие, които сте управлявали тогава България, не направихте това, що вѣднихте намъ въ вина като прѣстъпление, като прѣдательство противъ основния законъ? Не е ли ясно, че вдигате шумъ не въ името ужъ на погазени, незачетени конституционни принципи, а за да шиканирате противника си? Ето защо народътъ, на вашия пиканьорски викъ: „На митинги, на събрания!“ — не отиде. Орденътъ „Св. Св. Кирилъ и Методий“ ще бѣде първиятъ орденъ, учрѣденъ съобразно съ основния законъ, и той ще е пръвъ законенъ орденъ, даденъ на страната отъ това правителство, отъ тази камара. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството) Законътъ наврѣме ще бѣде внесенъ и, слѣдъ вотирането му само, орденътъ ще се счита за учрѣденъ.

Г. г. народни прѣдставители! Двѣ думи и за крѣста на независимостта. Той не е декорация, орденъ; той е светъ знакъ за споменъ на великата и историческа дата 22 септемврий — на независимостта на България. Съ тоя крѣстъ тукъ се гаврѣха, като така и инакъ перефразираха епиграмата, чини ми се на Пушкинъ, „крѣстъ на ворѣ

и ворѣ на крѣстъ.“ На тая тема по това плитко остроумие, а не критика, нищо не ще кажа. Но този крѣстъ, за който е рѣчь — азъ съмъ го казвалъ въ по-друга срѣда, ще го кажа и тукъ въ която днесъ говоря — ще го нося съ гордостъ. Азъ съ възмущение отричамъ, че този крѣстъ ще позори мене, като човѣкъ и като общественъ дѣятелъ, или ще позори българския народъ. Дълбоко съмъ убѣденъ, че това не вѣрватъ и тия, които го говорятъ. Когато го приказватъ тѣхъ ги движи не ужъ оскърбеното чувство на народа, на достойнството му, не нѣкакво въображаемо посѣгътелство на основния законъ, но едно чувство, което движи всѣки единъ демагогъ...

Х. Дограмаджиевъ: То не е вѣрно, не е истина.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Менѣ ми остана да кажа нѣколко думи още по слѣднитѣ три въпроса: по заема, по вчерашния и завчерашния инцидентъ тукъ, въ Събранието, защото той има обществено значение, и нѣщо по метода на критиката на нашитѣ противници. По тия три въпроса, които ще ми отнематъ вѣрвамъ не повече отъ 10—15 минути врѣме, ще моля да ме изслушате слѣдъ една малка почивка, за която моля.

Прѣдседателствующъ Н. Гимиджийски: Давамъ петъ минути отидихъ.

(Слѣдъ отидихъ)

Прѣдседателътъ: (Звъни) Засѣданието продължава.

Има думата г. министъръ-прѣдседателътъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Ще гледамъ да изгълня обѣщанието си — да не ви отнема повече отъ 10—15 минути врѣме. Казахъ, че ще кажа нѣколко думи за заема, за завчерашния инцидентъ въ парламента и за метода на критиката на нашитѣ противници.

Уважаемиятъ г. Даневъ недоумѣваше тукъ, по кой начинъ правителството би могло да консолидира финансовото положение на страната. Той си зададе редъ въпроси, ясни, сложени ребромъ. За голѣмо съжаление, азъ не мога да кажа същото и за отговоритѣ, които той даде на сѣшитѣ въпроси. Нашето финансово положение — това бѣше неговата мисль — не е отъ блѣстящитѣ. Да се поправи то би могло по нѣколко начина. Първиятъ отъ тѣхъ е: да се уголѣмятъ данѣцитѣ; но може ли — справедливо се запита уважаемиятъ ораторъ — да става дума за това? Не — отговори ми той. Не може — отъ друга страна, заяви ми сѣшиятъ ораторъ — да става дума за намаление на тия данѣци, защото нуждитѣ нараснаха, тѣ се създадоха, тѣ пуснаха корени въ държавния организъмъ, тѣ искатъ своето удовлетворение; тѣ ще останатъ

неудовлетворени, ако се намалят данъците. Не може ли по нѣкой начинъ да се постигне тогава консолидиране финансовото ни положение чрезъ едно по-равномѣрно разпрѣдѣление на данъчния товаръ? И на тоя въпросъ ораторътъ не закъснѣ да отговори отрицателно. Въ всѣки случай, забѣлѣжи сѣщиятъ за единъ прогресивно-подходящъ налогъ и дума не може засега да става. Г. Даневъ засегна и другъ единъ въпросъ, и, ако щете, най-важния: не могатъ ли въ такъвъ случай да се намалятъ нуждитѣ ни, разходниятѣ ни бюджети, не могатъ ли да се намалятъ разноснитѣ? И на тоя въпросъ, ако добръ разбрахъ оратора, той отговори пакъ отрицателно, и азъ напълно сподѣлямъ неговото мнѣние. Ако seriously се говори за намаляние — се забѣлѣжи отъ оратора — то трѣбва да се заключи, че то би могло да стане за смѣтка на бюджета на Военното министерство; но, добави той же, тамъ биха могли да се намалятъ 2—3 или нѣколко милиона, но не съ цѣль тия милиони да останатъ спестени за фиска, а да бждатъ употребени пакъ за нуждитѣ на сѣщото министерство, но инакъ, отколкото тѣ се употребяватъ сега. По кой начинъ тогава би могло да се консолидира нашето, споредъ него, не тѣй блѣстяще финансово положение? Разбрахъ, че само по единъ: съ повдигането, съ развитието на производителнитѣ сили въ страната. Но какъ? И тоя въпросъ, както останалитѣ, остава отворенъ неразрѣшенъ. Това сж сѣ въпроси *questions du diable*, на които отговорътъ е мѣченъ не само за министра, както виждате, но и за неговия опозиционеръ, който, като такъвъ, винаги бива въ своитѣ прѣпорѣчвани свѣти и мѣроприятия по смѣлъ, по рѣшителенъ. Азъ напомнихъ повдигнатитѣ, но оставени безъ отговоръ отъ г. Данева въпроси, за да кажа, че за насъ тѣ сж въпроси на втори редъ въ тая минута, когато се намираме прѣдъ единъ 100-милионенъ хвърчащъ дългъ. На първо мѣсто стои другъ единъ въпросъ; той е: консолидиране на нашитѣ хвърчащи дългове, консолидиране, което не може да стане засега по другъ начинъ, освѣнъ чрезъ заемъ. И когато тронното слово говори за консолидиране, ясно е какво прѣди всичко разбира подъ него. То казва, че нашето финансово положение ще трѣбва да се консолидира съобразно съ достойнството на държавата, което не е тѣй важно, наистина, за финансови свѣтъ, но съобразно съ економическата мощъ на народа, както много сполучливо отговаря проектътъ на отговора на тронното слово. Безъ единъ заемъ, съ произведенията на който ще има да се посрѣщатъ нашитѣ висящи задължения — трѣбва да си го кажемъ — нада-ли ще бждатъ възможни нѣкакви сериозни данъчни реформи, нада-ли дори ще бжде възможна желателната реформа — въвеждането на прогресивно-подходящия налогъ, защото трѣбва да знаете, че много отъ нашитѣ данъци — нѣма защо да ги изброявамъ — сж данъци заложи, сж данъци дадени въ обезпечение редовното и правилното

изплащане анюитетитѣ, купонитѣ по нашитѣ заеми. Е добръ, ако това е така, то всѣка данъчна реформа, която би засегнала частъ отъ тия данъци или всички, не може да стане или мжчно ще стане безъ съгласието на кредиторитѣ ни. Въ всѣки случай, тѣ ще трѣбва да бждатъ прѣдварително запитани, ще трѣбва да имаме на разположение си прѣдварително тѣхното съгласие, прѣди да можемъ да замѣнимъ единъ данъкъ съ другъ, или да го реформираме. Тая мисль много ме занимава, и азъ полагамъ, че тя е най-важната, надъ нея ще трѣбва да се позамислимъ сериозно всички и ще трѣбва нѣкакъ си да поразвѣржемъ ржцѣтъ и на правителствата, и на законодателнитѣ тѣла въ тѣхното желание да могатъ, по тоя или по другъ — безразлично кой — начинъ да реформиратъ поне частично нашата данъчна система. Едно отъ първитѣ условия, за да се създаде тая възможность, се намира въ единъ новъ типъ заемъ. Ето защо азъ не мога да се съглася съ мнозина, които не тукъ, а извънъ парламента, поддържатъ, и доста настойчиво, идеята, че е важно да се намѣрятъ пари, та ако ще и при старитѣ, досегашни условия; че трѣбвало дори да се дадатъ гаранции, ако такива се искатъ, но въ всѣки случай, частъ по-скоро да се намѣрятъ пари. Ние ще трѣбва да минемъ къмъ другъ единъ, новъ типъ на заемъ, който нѣкогашъ България е имала и къмъ който тя ще трѣбва да се върне, защото, ако тя върви изъ стария пѣтъ, пѣтъ който върви вече отъ редъ години насамъ, отъ денъ на денъ сѣ повече и повече ще връзватъ своитѣ ржцѣ, които трѣбва да ѝ бждатъ оставени свободни, за да направятъ, наистина, една отъ най-важнитѣ реформи — реформата на своята данъчна система. Разбирайки тая въпроса, който азъ дискутирамъ прѣдъ васъ, правителството си зададе тая задача. То рѣши да подири заемъ на следнитѣ условия: да не бжде той съ специални гаранции, на първо мѣсто, съ финансовъ контролъ, още по-малко, а на второ мѣсто да може произведението отъ тоя заемъ да се употребѣи за цѣлитѣ, които ни каратъ да го сключимъ, а не за поддържането на една чужда индустрия, било тя французка или нѣмска, споредъ това, дѣ ще направимъ своя заемъ, безъ задължение, прочее, за нѣкакви си покупки още сега. Оставамъ настрана жуисанситѣ и пр. Важното е за насъ, както виждате, заемътъ въ всѣки случай да бжде заемъ безъ финансовъ контролъ и безъ реална гаранция. Азъ искамъ думитѣ, както се употребяватъ, тѣй да бждатъ разбрани, въ буквалната имъ смисль, та да нѣмаме единъ денъ недоразумѣния и прѣпирни. Това е нужно да стане, защото — повтарямъ мисльта си — ако си служимъ сѣ съ стария типъ на заемитѣ ни, seriously за нѣкаква данъчна реформа, споредъ моето разбиране, нада-ли може скоро да става дума. Е добръ, българското правителство успѣ да сключи такъвъ единъ заемъ съ една отъ парижкитѣ банки — *Crédit Mobilier*. На какви условия — на тоя въпросъ считамъ за излишно

да отговарямъ, защото всичко по този заемъ знае вече българското общество. Азъ дължа само да заявя, че извънъ това, що това общество знае, нищо въ тоя договоръ за заема секретно нѣма, никакви секретни клаузи не съществуватъ и напразни сѫ усилията на нашия противникъ, дѣто и който да бѣде той, да дири въ тоя случай подъ вола теле. Съ тоя заемъ ние успѣхме, ми се чини, да докажемъ, че наистина кредитътъ на България на паричната борса е доста голѣмъ, а оттукъ косвено можемъ да изтерлимъ едно утѣшително за насъ заключение, че нашето финансово положение къмъ консолидирането на което се стремимъ, не е толкова лошо. Работата, обаче, е свършена наполовина, за да не кажа по-малко. Намъ остава да издѣйствуваме котирането на този заемъ. Ще постигнемъ ли това или не — не зная; но ние не сме изгубили надежда и заради това ние продължаваме да дѣйствуваме, да работимъ, за да постигнемъ и този резултатъ. Имайки прѣдъ видъ относително толкова високия кредитъ на България на паричния пазаръ, имайки прѣдъ видъ правотата на нашата кауза, ние — какъ по-прѣдпазливо да се изразя — не сме изгубили още окончателно надежда, че ще ни се разрѣши неговото котиране. Въ всѣки случай ще бѣде желателно и за сегашното правителство, па и за бѣдници такива да се стремятъ къмъ този типъ на заемъ, който сключиме съ *Crédit Mobilier*. Тукъ не е въпросъ да изтъкна прѣимуществата на нашия прѣдъ нѣкакъвъ другъ по-напрѣшенъ заемъ — всички тѣ сж вече български заеми; нашата цѣль не е цѣль дребнава, партийна; тя е по-голѣма въ случая. И азъ дължа съ удоволствие тукъ да констатирамъ, че това се разбира отъ всички наши противници, защото уважаемитъ народни прѣдставители г. г. Пешевъ и Даневъ пожелаха усиѣхъ въ тая, нека кажемъ, борба на правителството за извоюване котата на заема. Благодаря имъ отъ сѣ сърце за това пожелание и отъ моя страна отговарямъ съ друго: да се върви и отъ тѣхъ, и отъ всички българи изъ сѣщия пътъ.

За да нарисува нашето финансово положение не дотамъ добро, г. Даневъ цитира двѣ цифри. Ще направя и азъ сѣщото — ще цитирамъ толкова-же, защото и азъ, като него, добръ разбирамъ, че не му е врѣмето тая работа детайлно сега да разглеждаме; тя ще се направи на врѣмето си отъ ресективния министъръ. Но азъ дължа наредъ съ цифритъ, които ни цитира уважаемиятъ ораторъ тукъ отъ трибуната, да цитирамъ други двѣ, за да кажа, за да докажа, ако щете, че нашето финансово положение не е тъй лошо. Нека не се мисли, че азъ правя подобно изявление, защото то се налага, прѣдъ видъ на обстоятелството, че България се намира въ навечерието на единъ заемъ, защото всѣко друго едно изявление на бѣдния дължникъ прѣдъ кредитора му би било, най-малко, безтактно, за да не кажа нѣкоя по-остра дума. Далечъ не, не това ме ръководи, за да кажа това,

що казахъ за нашето финансово положение. Г. Даневъ, за да подкрѣпи своята прѣцѣпка на финанситъ ни, се позова, казвамъ, на двѣ цифри: на факта, че прѣзъ 1903 г. на глава се е падало, ако не се лѣжа, по 87 л. дългъ, тогава, когато прѣзъ тая година тѣ сж вече 127 л. — цифри, надъ които, наистина, човѣкъ трѣбва да се позамисли, но цифри, които, за щастие, още не даватъ право да се обезсърчимъ, да се обезкуражимъ, защото на цитиранитъ отъ него цифри могатъ да се противопоставятъ други. Нашиятъ дългъ, който имаме засега, е 440 милиона лева — безъ 82 милиона къмъ руситъ, безъ новия 100-милионенъ заемъ, който рано или късно България ще трѣбва да сключи. Съ тѣхъ дългътъ ни ще се възкачи на около 620 милиона. Отъ този държавенъ дългъ ние сме похарчили за желѣзницитъ и пристанищата доста голѣми суми. Ето това показва, че все-таки парата на българина не е била току-така разходвана, пратхосвана, дѣто трѣбва и дѣто не трѣбва. Ние имаме въ експлоатация 1.627 км. желѣзници. Тѣхната стойностъ е 228.469.056 л. 45 ст. Дълга да забѣлѣжа, че свѣдѣнията ми сж дадени отъ Министерството на финанситъ. Въ постройка имаме още 414 км., за които е изразходвано до завчера, до 1 октомврий, отъ мене, възъ основа на кредита, който ми разрѣшихте, 20.251.081 л. 07 ст. Ще трѣбва да се доизразходва, за да се доправятъ желѣзницитъ, които сж въ постройка, една доста почтена сума отъ 56.748.936 л. 93 ст. Азъ ще събера тия цифри, заради това, защото азъ събрахъ и она дългъ, който ще имаме, слѣдъ като платимъ всичкитъ си строящи желѣзници. Подвижни материяли, локомотиви, вагони и пр. ние имаме на една сума отъ 31.507.857 л. И тъй, за желѣзницитъ, направени не сж обикновени бюджетни срѣдства, а изплатени съ произведенията отъ редъ заеми, сключени прѣзъ разни години, подъ разни условия, ние сме платили 335.976.964 л. 45 ст. Само тая цифра вече може да ни утѣши, защото краснорѣчиво говори, че милионитъ, които сж взети отъ насъ, сж сѣ милиони не току-така разхвърлени на вѣтъра. Азъ трѣбва да добавя къмъ тая цифра още двѣ пера, споредъ моето разбиране: стойността на варненското и бургазкото пристанища Тѣ сж платени. Има една сума неплатена, която трѣбва да се плати по силата на рѣшението на помирителния сѣдъ, съ който ще ви занимаемъ на врѣмето си. За Варна ние сме заплатили 11.293.917 л. 63 ст. и остава да броимъ два милиона, по силата на рѣшението на помирителния сѣдъ, който се произнесе въ тая смисълъ прѣди мѣсець въ Парижъ. За бургазкото пристанище сме платили 8.876.419 л. Това прави около 20 милиона за двѣтѣ пристанища. А вие знаете много добръ, че съ заемъ, който ще трѣбва да се покрие съ сега проектирания заемъ, се направиха за 19 милиона лева носета и мостове. Съ тѣхъ, слѣдователно, производително сме изразходвали около 380 милиона. Азъ оставамъ настрана похарченото за при-

станцията въ Видинъ, Свищовъ, Русчукъ и пр. — моята задача не е да направя тукъ точна сметка; моята задача е друга: да ви покажа, че отъ дълговетъ, които ние имаме, по-точно, които ще имаме и които се възкачватъ на 620 и нѣколко милиона лева, въ всеки случай кръгло около 400 милиона лева ние сме употребили за производителни цѣли. Е добръ, какъ можемъ да говоримъ ние тукъ за повдигане производителнитѣ сили на народа, ако тия пари не биха се харчили за тия желѣзници и пристанища, които се направиха? Трѣбва да влѣзатъ чужди капитали въ тая страна, за да можемъ да очакваме повдигане на нашитѣ народни производителни сили, за нарастване у насъ на индустрия, за създаване на нови поминѣти. Безъ тѣзи чужди капитали надали нѣщо съществено може се направи въ това направление. Цифритѣ на г. Данева сѣ цифри многоговорящи, сѣ цифри, надъ които трѣбва да се помисли всеки човѣкъ, но за да иматъ тѣ истинското си значение, ще трѣбва да се иматъ прѣдъ видъ и тия обстоятелства, които азъ цитирахъ: на какво се дължи нашата държавна задълженостъ, защо тя тѣй бързо расте. Ако въ 1903 г., на която дата се спира уважаемиятъ г. Даневъ, на всяка глава отъ държавния дългъ сѣ се падали 87 л., то въ сѣщата година трѣбва да се има прѣдъ видъ, че нашитѣ желѣзници сѣ донесли единъ приходъ отъ 11.935.764 л., когато въ тази година нашата задълженостъ е 127 л. на глава, приходътъ отъ сѣщитѣ желѣзници е вече 19.289.687 л. Тѣй щото не е правилно да цитираме само страницата „за дълженъ българинъ“, но и другата — какво той българинъ има срѣщу своитѣ дългове, какви му сѣ доходитѣ.

Понеже въпросътъ се само зачекна отъ г. Данева, то и азъ направихъ сѣщото и дотолкова, доколкото ми бѣше пушно да докажа набърже, че нашето финансово положение не е вече тѣй лошо, както се искаше да се каже. Пакъ, споредъ една сметка, съ която по-подробно на врѣмето си ще ви занимае моятъ колега министърътъ на финанситѣ, само имотитѣ на фиска се възкачватъ на 1.243.021.277 л. 94 ст. Това прѣсметане, разумѣва се, е повечко или по-малко приблизително. Не е безъ значение и току-що цитираниятъ фактъ, за да можемъ да кажемъ на тѣзи, отъ които дирихъ днесъ пари, че ние заслужаваме единъ по-другъ кредитъ, отколкото България е имала досега. И трѣбва да се мисли, че банкерскиятъ свѣтъ добръ знае всичко това. Ние сме имали случай — не ще точно да кажа кой — когато се убѣдихме, че банкерскиятъ свѣтъ дори познава нашитѣ финанси по-добръ, отколкото нашето Министерство на финанситѣ. (Очудване) Да, но това е било доста отдавна, не се очудвайте, прочее. — И ако ние сполучихме, казвамъ, да направимъ единъ такъвъ заемъ, не идеаленъ, но относително добръ — върху това двѣ мѣнния азъ не съмъ забѣлѣзвалъ да има въ толкова виска-

телното, толкова строгокритикующе наше българско общество — това, по всяка вѣроятностъ, се дължи на обстоятелството, че моята прѣдѣлка на нашето финансово положение не се различава, не е далечъ отъ неговата собствена. Толкова по заемитѣ.

Завчера и вчера бѣхме свидѣтели всички на единъ извънредно печални инциденти въ Събраниято. Тѣ заинтересуваха обществото, тѣ още вълнуватъ насъ, трѣбва да кажа по единъ отъ тѣхъ нѣколко думи затова, защото той има общественъ интересъ. Той не е въ свързка съ тронното слово, но той имъ нещастно да се случи прѣзъ врѣмето на разискванията по тронното слово. Нека кажа, повтарямъ, нѣколко думи по него за уважаемия народенъ прѣдставителъ г. Сидеровъ, не за него, впрочемъ, за желанието му да се впише въ дневницитѣ на Народното събрание единъ, както се изрази той, скандалъ — скандалъ, който билъ компрометиралъ името на парламента. Съ удоволствие правя тази концесия на оратора и казвамъ: да, това бѣше скандалъ. Не съмъ въ разногласие по тоя въпросъ съ своя политически противникъ, но нека на свой редъ и той се съгласи съ менъ, че отговорността за тоя скандалъ не може да падне нито върху правителството, нито върху неговитѣ политически приятели, съ които то работи въ тоя парламентъ, съ които то управлява страната. Рѣшението, желанието по-точно, и на правителството и на неговитѣ политически приятели бѣ, щото всички наши политически противници да се изкажатъ по въпроситѣ, които засѣга тронното слово, да говорятъ по тѣхъ дотогава, докато нашиятъ уважаемъ прѣдседателъ на Народното събрание ще има възможността и въ тоя случай, както е ималъ не единъ пътъ вече, да каже: „Констатирамъ, че никой вече не иска думата.“ Да, г. г. народни прѣдставители, ние работимъ съ стамболовски правилникъ, по съ тоя правилникъ свободата на разискванията, благодарение на насъ и на васъ, мои политически приятели тукъ, дотолкова бѣше обезпечена, щото това обстоятелство ще остане едно отъ най-характернитѣ за историята на XIV-то обикновено Народно събрание. На слѣдвания редъ и то при такъвъ единъ правилникъ, какъвто е нашиятъ, не искаха нито правителството, нито неговитѣ политически приятели да измѣнятъ. Тѣ скърбятъ за стапалото, тѣ скърбятъ за нахърпенихъ съ вчерашния инцидентъ престижъ на парламента, но тѣ отхвърлятъ отъ себе си отговорността и я отдаватъ на онѣзи, на които тя принадлежи. Обективниятъ, незаинтересуваниятъ свидѣтель на инцидента, който ни запимае, недолнопартизанствующето българско общество, дълбоко съмъ убѣденъ, е на наша страна по тоя инцидентъ, не насъ то счита за виновникъ по него. Какъ, била ограничена свободата на разискванията, не била дадена възможностъ на ораторитѣ на една отъ политическитѣ групи въ парламента да кажатъ своята дума по тронното слово? Немъ това е истина, немъ тѣ не бѣха записани, немъ не е вѣрно, че тѣ се капѣха единъ пътъ и другъ пътъ

да се явятъ, но тѣхъ ги нѣмаше? Тѣ не присѣствуваха, тѣ бѣгаха отъ тукъ! Каквото щатъ тукъ да говорятъ, каквото щатъ извънъ да пишатъ, въ България има хора, тѣхъ не може да ги заблуди никой, тѣ иматъ свѣсть, тѣ знаятъ на чия страна е истината. Немъ лъжа е, че едни отъ записанитѣ оппозиционни оратори не искаха да говорятъ, когато ги канѣше г. прѣдседателтъ? Немъ не е истина — въ името ужъ на нея говоримъ и се боримъ — че нѣкои отъ записанитѣ оратори не бѣха тукъ въ тоя парламентъ, когато ги викаха? Немъ сериозно се полдѣжа, че единъ парламентъ трѣбва да прѣустанови своята дѣятелностъ затова само, защото членовѣтъ му, единъ, два, три, липсватъ, нѣма ги, не сж разположени? Немъ вие не знаете парламенти съ правилници въ тѣхъ, споредъ които единъ пѣтъ записанъ ораторъ, който е пропусналъ реда си, той вече губи думата си? Ние не вѣрвѣхме изъ тоя пѣтъ, ние имъ я давахме по нѣколко пѣти, но тѣхъ ги нѣмаше. И кой е виновниятъ за всичко това? Виновни сме били ние, виновни сж били тѣзи, които вчера съ вота си за прѣкращението на дебатитѣ, споредъ моето дълбоко убѣждение, спасиха доброто име на парламента, защото не допуснаха да го разиграватъ двама, трима партизанствующи тукъ депутати. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Т. Теодоровъ: Моля, г. министре, позволете да кажа една дума.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Ще имате думата.

Т. Теодоровъ: Отговорете, защо не дадохте думата на тѣзи, които бѣха тукъ и които я искаха, а не говорете за онѣзи, които не сж били тукъ и не ви държатъ никакъвъ карезъ за това. Азъ не се оплаквамъ, че не сте ми дали думата...

Прѣдседателтъ: Моля, г. Теодоровъ, нѣмате думата.

Т. Теодоровъ: ... но имаше тукъ народни прѣдставители отъ народната партия, които искаха думата и не имъ я дадохте.

Отъ мнозинството: Не е вѣрно!

Т. Теодоровъ: Г. Каназирски бѣше тукъ и е искалъ думата. Г. Емануилъ Начевъ сжщо.

А. Краевъ: Азъ моля г. прѣдседателя да обубдае г. Теодорова.

Т. Теодоровъ: Азъ моля да обуздаете негова милость; да не отиде и той при Бориса Поповъ!

Прѣдседателтъ: Моля, г. Теодоровъ! Азъ Ви викахъ нѣколко пѣти, но Вие избѣгахте отъ тукъ.

А. Каназирски: Г. прѣдседателю! Позволете ми една дума да кажа.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Недѣйте ме прѣсича! Азъ съмъ единствениятъ, може би, човѣкъ въ парламента, който слуша търпѣливо и никога никого не прѣсича. Платете ми съ това, съ що ви азъ плащамъ.

А. Каназирски: Понеже мене визиратъ, ще моля да ми се даде думата, за да дамъ едно обяснение.

Отъ мнозинството: А-а-а!

Прѣдседателтъ: Моля, г. Каназирски, нѣмате думата.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ билъ казалъ, че тукъ се не желае да се говори, защото галерийтѣ били празни, защото кореспондентската ложка сжщо била такава. Не, азъ не това искахъ да кажа. Азъ искахъ да кажа друго, което ще го разбератъ и тѣзи, на които вие се позовавате, за да се оправдавате. Не може да се заключи отъ онова, що съмъ казалъ, че азъ съмъ противъ обществения контролъ, противъ тоя на пресата. Такова заключение е заключение на софистъ, на заинтересувани хора, но не на логика. Защо? Защото свободни сж ложитѣ за пресата, за галерията. Присѣствието на публиката въ едната и на прѣдставителитѣ на пресата въ другата е желателно; но когато едниѣ и другитѣ отсѣствуватъ, по каквито и да било причини, Народното събрание само поради това не може да вдига заседанията си, защото то би поставило своята дѣятелностъ въ зависимостъ отъ галерията и отъ една празна кореспондентска ложка.

Г. г. народни прѣдставители! Единъ отъ ораторитѣ тукъ, когато имамъ прѣдъ видъ, бѣ казалъ съ патосъ и съ възмущение, че „парламентътъ не може да бѣде арена за акробатство.“ Г. г. народни прѣдставители! Позволете и на мене да обичамъ, да уважавамъ, да цѣни името на тоя парламентъ толкова же, колкото и моя противникъ. Азъ сжщо не желая парламентътъ да бѣде една „арена за акробати“, но това е възможно само при условие, когато парламентътъ въ своята срѣда не ще търпи „акробати“. (Ржкоплѣскане отъ мнозинството)

Т. Теодоровъ: Като Васъ, който сѣ обѣщавате, сѣ лъжете.

Другъ отъ прѣдставителитѣ: Не само Вие, ами и другаритѣ Ви. (Глъчка)

К. Сидеровъ: Вие не трѣбва да обиждате народнитѣ прѣдставители...

Прѣдседателтъ: (Звъни) Г. Сидеровъ! Моля седнете си на мѣстото и недѣйте говори безъ позволение.

К. Сидеровъ: Вие колко пѣти ме прѣсичахте?

Прѣседателътъ: Вие вчера 3 часа докачахте всички народни прѣдставители.

И. Хаджиевъ: Да, но г. Сидеровъ не каза, че сме акробати, а г. министърътъ ни нарече акробати. Азъ казахъ, че може да се вдигне засѣданieto, защото часътъ е 8.

(Скарване между г. И. Хаджиевъ и г. Г. Марковъ)

Прѣседателътъ: Г. Хаджиевъ! Моля, Вие искате да взема мѣрки противъ Васъ!

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Съ своето заключение по въпроса азъ не визирахъ лично нито единъ — забѣлѣжете — отъ уважаемитѣ г. г. народни прѣдставители; азъ говорихъ принципиално.

И. Хаджиевъ: Акробати!

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: За мене важи въ случая не личността, но принципътъ. И съ заключението, което направихъ, не визирахъ лично г. Сидерова, и не съмъ азъ кривиятъ, че той го прие за своя смѣтка, че допусна, какво то би могло да се направи по неговъ адресъ. (Ръкоплъскане отъ мнозинството. Протестации отъ г. Сидерова)

Г. г. народни прѣдставители! Минавамъ на третия и послѣденъ въпросъ — за метода на критиката, съ който си служиха противникътъ ни. Всѣки е свободенъ да има този или другъ методъ; азъ цѣня всѣки, който има за цѣль да покаже лошитѣ страни на управлението ни, грѣшкитѣ му, прѣстѣпленията му, ако такива съществуватъ; съ единъ, обаче, методъ на критика азъ никога не съмъ се съгласявалъ и не ще мога да се съглася; то е да се цитиратъ вѣстници, само вѣстници и само върху тѣхъ да се гради критиката върху управлението ни.

Т. Теодоровъ: Този методъ е въведенъ отъ г. Такева; той е първиятъ по усъвършенствуването му; кажете го на него. (Смѣхъ)

Прѣседателътъ: Моля, тишина!

Д. Христовъ: Г. министре! Най-голѣмиятъ акробатъ въ България е на вашата маса. Това „акробати“ адресирайте го на него. (Смѣхъ)

Прѣседателътъ: (Звъни) Г. Христовъ! Нѣмате думата. Недѣйте се обажда безъ да имате думата.

Министъръ-прѣседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ не съмъ противъ това да бъдатъ цитирани вѣстници, доколкото тѣ сж изразители на общественото мнѣние въ страната; но азъ поддържамъ, че не може една критика на едно управление, чието и да е то, да почива само върху вѣстници, толкозъ по-малко върху такива, списвани прѣди години. Ако азъ бихъ избралъ

сѣкия начинъ за борба противъ своитѣ опоненти, утѣривамъ ви, че не бихъ ги оставилъ ненаплатени; но нада-ли съ това бихъ доказалъ законността и поредъчността въ нашето управление. Нищо не доказахте и вие, г. г. противници, съ своитѣ цитати, освѣнъ онова, що се знае отдавна, че партиитѣ ни се прѣсѣдватъ и ипсинуиратъ една противъ друга. Какво би казалъ единъ отъ моитѣ противници тукъ, ако азъ бихъ почналъ да му цитирамъ, да кажемъ, „Скорпионъ“, който се издава въ Видинско и който си е поставилъ за задача да атакува радикалитѣ по всички направления? Какво би казалъ демократътъ, ако азъ бихъ цитиралъ „Миръ“, за да докажа покварата на демократическата партия? Или обратното, ако бихъ цитиралъ в „Врѣме“, за да докажа подлостта на народната партия? Нема нѣщо сжществено и ново нѣхъ да докажа съ тия цитати? Най-многого, което бихъ доказалъ, то е, че партиитѣ сж сърдити помежду си, че въ срѣдата имъ има хора, които се гонятъ едни други. Ако, прочее, самодопискитѣ въ вѣстникитѣ ни сж доста съмнителенъ материалъ за охарактеризирване на обществения ни животъ, на нашитѣ политически партии, още по-малко сжщитѣ, четението на които тукъ се продължаваше съ часове, сж годни за една обективна, добръ обосновава критика на едно управление. Позволете ми правотата на моето твърдение да подкрѣпя съ единъ малкъ цитатъ отъ единъ социалистически вѣстникъ, който току-що получихъ. Намъ отлѣво казаха: „Или дайте реформи, или си идете!“ Тамъ, влѣво отъ насъ, мислятъ, работятъ, тамъ наистина искатъ реформи повече, отколкото можемъ да; но кой би могълъ да заведозре искреността на тѣхнитѣ искания, на тѣхната борба? А, между тѣмъ, тѣхни противници, пакъ социалисти, пишатъ слѣдното, което би могли да напишатъ „Врѣме“, „Миръ“, „Народни права“, — т. е. всичко онова, което е „буржуазно“ — „Скорпионъ“, „Демократъ“ и т. н. „Работнически вѣстникъ“ така отговаря на „Работническа България“ прѣдъ видъ заканванията и противъ насъ: „Или реформи, или си идете!“ (Чете) „Днесъ“ — брой 25, този вѣстникъ е днешенъ, е отъ срѣда, 4 ноемврий, намѣрихъ го тукъ, въ Събранието — „Днесъ“ дребнобуржуазнитѣ политикани и карьеристи — по адресъ на широкитѣ социалисти — реватъ противъ демократитѣ не затова, защото не били дали нѣкакви реформи, а защото сж подушили, че „Фердинандъ отъ Кобургъ“ — та нема и тѣ душатъ тамъ, отдѣто идатъ фазанитѣ, за които толкова се приказва тукъ? (Смѣхъ въ мнозинството) — че „Фердинандъ отъ Кобургъ“ имъ е намѣрилъ замѣстници и затова тѣ бързатъ първи да напуснатъ потъващия корабъ на демократитѣ, както и първи навлѣзоха въ него; тѣ бързатъ да си осигурятъ положението при бѣдѣщитѣ властници, тѣ бързатъ да направятъ още едно парче отъ историята на личния режимъ, т. е. още едно гнусно прѣдательство къмъ демокрацията и злопо-

лучния „работенъ свѣтъ“. (Веселостъ) Г. г. народни прѣдставители! Ако въ срѣда, като тая, отъ която се издава цитираниятъ вѣстникъ, може партийното озлобление да отиде дотамъ, додѣто е стигнало, какво остава за насъ? Немъ съ цитата, който прочетохъ, азъ мога съ право да се кача на оная трибуна и съ такова же да кажа, че тия хора, по адресъ на които пише „Работнически вѣстникъ“, заслужаватъ нашето прѣзрѣние? Не, защото още тукъ би станалъ нѣкой другъ и би почналъ да ми цитира „Работническа България“ противъ тѣснитѣ социалисти, би започналъ отъ тамъ да ми цитира доказателства, че тѣсницитѣ сж ограбили партийната си каса, че нѣкой си социалистъ Иванъ или Драганъ билъ въ джоба на Малинова или въ тоя на министъръ Такева, което е лъжа — азъ нѣмамъ нито единъ социалистъ въ джоба си. (Смѣхъ) Но стига толкова. Всичко това доказва само, че имаме си доста недѣзи, че ни липсва едно по-добро общественно-политическо възпитание, че сме много повече озлобени единъ противъ другъ, отколкото това би било желателно; но всичко това, повтарямъ, доказва само толкова и нищо повече. Тия недѣзи завчера ни рисувахе г. Пешевъ, надъ тѣхъ плакали сж и плачатъ г. г. Даневъ, Теодоровъ. Не могатъ да не плачатъ: тѣ сж недѣзи на българското общество. Частъ по-скоро трѣбва да го озонизираме, да го оздравимъ. По кой начинъ? Прѣди всичко чрѣзъ едно по-голѣмо уважение къмъ своя противникъ, чрѣзъ едно упоредѣване на нашитѣ нрави, чрѣзъ една по-обективна, по-сериозна взаимна критика. Тя не се постига чрѣзъ взаимни закачки, чрѣзъ инсинуации и оскръблениа, още по-малко чрѣзъ евтното и бапалното остроумие за нѣкакви си фазани, намигване отъ дво-реца и пр. Една критика като тая, която се желае отъ менъ, азъ, прѣди всичко, очаквахъ да чуя отъ подпрѣдседателя на конгреса на радикалъ-демократическата партия, отъ нашия другаръ г. Сидерова. Азъ очаквахъ да чуя отъ него наистина критика — той, обаче, я замѣсти съ закачки, съ четене на вѣстници. Азъ очаквахъ да чуя за директивитѣ на нашата външна и вътрѣшна политика отъ гледището на радикалъ-демократическата партия — за съжаление, въ тия си очаквания останахъ най-вече излъганъ. Немъ методътъ на критиката и отдѣсно и отлѣво ще трѣбва да остане единъ и сжщъ? Говоримъ, обичаме да говоримъ често за нѣкакво си зло, което спъвало нормалния развой на нашия политически животъ — не е ли ясно, че прѣди всичко то е въ насъ самитѣ, въ нашитѣ нрави, въ нашата безпринципностъ? На личнитѣ закачки — тѣ бѣха и по мой, и по адресъ на всичкитѣ мои другари казани много — не ще отговоря; на тѣхъ, не ще плата съ сжщото. Азъ би могълъ да ги извиня, ако тѣ би ни се от-правили отъ г. г. Данева, Пешева, Теодорова, отъ прогресисти, либерали, народняци, отъ насъ всички, сѣ членове на „буржуазнитѣ“ политически течения въ страната, но немъ е извинително, щото крити-

ката на прѣдставителя тукъ на радикалната партия съ тѣхъ да почне и съ тѣхъ да завърши, съ една рѣчь, съ тѣхъ да се изчерпи? Въ критиката на нашитѣ политически противници дѣлжа да се вслушвамъ, но закачкитѣ имъ, колкото и да сж духовити понѣкога, най-добрѣ е да отмина, да оставя безъ внимание. Добрѣ е въобще тия закачки да се не черпятъ изъ старитѣ вѣстници, защото това би могло да отвори охота на другари ми, г. министра на вътрѣшнитѣ работи, да ги подири и той тамъ противъ васъ. Знаете, че понѣкога той обича това да прави и го прави умѣло, хапливо. Нека, прочее, изоставимъ всички тоя методъ на quasi-критика.

Свършвамъ, г. г. народни прѣдставители! Ние не сме недоволни отъ критиката, която изслушахме отъ почтенитѣ наши противници; тя бѣ понѣкога строга, понѣкога пристрастна, но тя най-вече свидѣтелствуваше, което ме безкрайно радва, за началото на оздравяването на парламентарнитѣ ни нрави. Азъ дочухъ, долови ухото ми, сърцето ми, ако щете, едни печални нотки въ думитѣ, въ мислитѣ на нашитѣ противници. Нека изчезнатъ тѣ: тѣ сж неумѣстни, безосновни. Азъ, неизцѣрмиятъ и вѣчниятъ оптимистъ, си оставамъ и ще си остана такъвъ, каквито недѣзи и да виждамъ въ нашето общество. Нашата интелигенция — се каза тукъ — била разпокъсана; нашитѣ партии били слаби, били неорганизирани; тѣ се разпокъсвали необмислено — се каза тукъ отъ единъ ораторъ — често само защото въ тѣхъ се нараждали много генерали съ лични амбиции; немъ е истина, че разпокъсването на демократическата партия, отъ която излѣзе радикалната, се дължи на това, че въ първата се били родили много генерали, че тѣ пожелаха да станатъ голѣмци, министри? Скрѣбно е да се говори така, г. Сидеровъ, защото можемъ да дойдемъ до печални и нежелателни заключения.

К. Сидеровъ: Тамъ има различие, г. Малиновъ... (Глъчка)

Прѣдседателътъ: Моля, г. Сидеровъ!

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Интелигенцията, казватъ, била разпокъсана, партиитѣ били малки, били неорганизирани. Нека бжде така. Но немъ не е вѣрно, че нашитѣ партии днесъ, повече, отколкото прѣди десетина години, сж партии на принципи, на платформи? Немъ не е вѣрно, че днесъ партиитѣ се завъртатъ не вече около личности, билъ той Малиновъ, Даневъ или Пешевъ, но върху извѣстни начала, които за шефове тѣ толкова же сж задължителни, колкото за всички останали членове на партиитѣ, къмъ които тѣ се числятъ? Немъ това не показва, че растемъ, възмѣжаваме, че политически се възпитаваме? Нѣмали сме били такава преса, каквата е нейната посестрима въ чужбина. Нека бжде така; но немъ не е истина, че прѣди

5—10 години ние нѣмахме друга преса, други вѣстници, освѣнѣ партийна? Нема не е истина, че у насъ започва да расте, да се изработва типът на вѣстникът въ истинския смисъл на тая дума? Недѣлитѣ, недостатѣцитѣ, които ние имаме, сж вѣщо печално, сж вѣщо скръбно, но тѣ не сж симптоми за развала, тѣ не сж симптоми за лошо бѣдѣще на България. Тя живѣе само 30 години; млада, жизнепа, тя ще прѣживява отливи и приливи въ своя политически животъ, но никогажъ не е напущала и не ще напусне пѣти си, който тя тѣй обича и тѣй цѣни — пѣти на реформи, на модернизиране. Ние искаме всичко да имаме веднага; ето защо понѣкога напрѣгаме своитѣ сили въ повече, отколкото може. Нищо отъ това, г. г. народни прѣдставители: това свидѣтелствува за животъ; противното би било странно: то би говорило за индиферентностъ, незаинтересуваностъ; то би говорило за смъртъ. Че ние се караме, че ние се клеветимъ и инсинуираме единъ противъ другъ, всичко това е скръбно; но всичко това не е симптоматично; характерното за България е онова, що подчертахъ: жаждата за култура, за напрѣдѣкъ. Бодрицъ и радостенъ е зовѣтъ, който се чува отъ всички страни: „Дайте реформи!“ Млада България се вълнува, иска напрѣдѣкъ; тя ферментира, тя ще се уталожи: бѣдѣщето е свѣтло.

Като благодаря еднакво на критицитѣ си и на своитѣ политически приятели тукъ, къмъ всички се обръщамъ съ зова „напрѣдъ!“ Велико и славно е това „напрѣдъ“ — съ него, но не за лични, за партийни амбиции и цѣли, но за общенародното благо, и всички недѣзи, на които сме свидѣтели, въ година-друга не ще ги има. (Бурни и продължителни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Прѣдседателътъ: Има думата г. министърътъ на външнитѣ работи.

А. Каназирски: Искамъ думата за едно лично обяснение.

Прѣдседателътъ: Нѣма никакви обяснения.

А. Каназирски: Г. министъръ-прѣдседателътъ рече, че не съмъ устоялъ на поста си.

Прѣдседателътъ: Васъ никой не Ви е засѣгалъ; казано е не за Васъ, а за тѣзи, които сж

викани по 4 пѣти даже да говорятъ и не сж говорили.

А. Каназирски: Азъ бѣхъ записанъ въ числото на ораторитѣ и бѣхъ тукъ, когато Вие приехте да се гласува прѣдложението за прѣкръщение на дебатитѣ.

Прѣдседателътъ: Недѣйте ме кара и азъ да говоря за пазарлъка, който прѣвихте Вие и г. Емануилъ Начевъ.

А. Каназирски: Ако щете наречете го доблестъ или пазарлъкъ, то остава за Ваща смѣтка.

Прѣдседателътъ: Има думата г. Маполъ Златановъ.

М. Златановъ: Г. г. народни прѣдставители! Ние чухме рѣчъта на г. министъръ-прѣдседателя, рѣчъ на цѣлото министерство за вътрѣшната и външната политика, рѣчъ смѣла, откровена и категорична; чухме я ние, трѣбва да я чуе и страната; затова прѣдлагамъ да се афишира и да се прѣсне изъ цѣла България да я чуе и страната, да чуемъ и ние мнѣнието на страната. (Бурни ржкоплѣскания отъ мнозинството)

Прѣдседателътъ: Прѣдложението на г. Златанова се приема съ аklamация.

Има думата г. министъръ-прѣдседателътъ.

Министъръ-прѣдседателъ А. Малиновъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ ходатайствувамъ прѣдъ народното прѣдставителство, прѣдъ видъ умората, и мой, и на моитѣ другари г. г. Паприковъ и Такевъ, да благоволи Събранието да вдигне засѣданieto до утрѣ, когато тѣ ще кажатъ своята дума по въпроситѣ, които сжщо ви интересуватъ.

Отъ мнозинството: Прието!

Н. Поповъ: Да се гласува.

Прѣдседателътъ: Моля ония г. г. народни прѣдставители, които сж съгласни да се вдигне засѣданието и да има утрѣ засѣдание, когато ще говорятъ г. г. министритѣ Паприковъ и Такевъ, да си вдигната ржката. (Мнозинство) Прието.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 7 ч. 30 м. вечеръта)

Прѣдседателъ: **Х. Славейковъ.**

Подпрѣдседатели: { **Н. Гимиджийски.**
Н. Кжневъ.

Секретаръ: **А. Христовъ.**

Началникъ на Стенографското бюро: **Т. Гължбовъ.**